Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences e-ISSN:1304-0278
Ekim/October (2026) - Cilt/Volume:25 - Sayı/Issue:4 (644-665)

Mülûkü't-Tavâif Döneminde Benî Hûd Emirliği: Kuruluşu, Siyasi Gelişimi, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (431-503 / 1039-1110)

Muluk al-Tawaʾif Banu Hud Emirates: Its Foundation, Political Development, Administrative and Socio-Economic Structure (431–503/1039–1110)

Fevvez ELŞEMELİ[1]
Fatma ÇAPAN[2]

Öz

Endülüs'te İspanya Emevî hilafetinin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Mülûkü't-Tavâif Dönemi'nin önde gelen siyasi oluşumlarından biri olan Beni Hûd Emirliği 431-503/1039-1110, kuruluş süreci, siyasi gelişimi, idarî yapısı ve toplumsal dokusuyla dönemin dikkat çeken hanedanlarından biri olmuştur. Sarakusta (Bugünkü Zaragoza) merkezli olarak kurulan bu emirlik, özellikle İber Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki stratejik konumu nedeniyle hem Müslüman emirliklerle hem de Hristiyan krallıklarla sürekli mücadele içinde bulunmuştur. Kurucusu olan Süleyman b. Hûd'un ardından gelen yöneticiler, iç siyasi çekişmeler ve dış baskılar nedeniyle yönetimde istikrar sağlayamamış ve bu durum emirliğin çöküşünü hızlandırmıştır. Beni Hûd'un idari yapılanması Endülüs Emevî geleneklerine dayanmakla birlikte dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek kurumsal yenilikler geliştirilememiştir. Toplumsal yapıda ise Araplar, Berberîler, Müvelledler, Yahûdiler, Hristiyan Zimmiler ve Slav kökenli unsurlar bir arada yaşamış ve bu çok kültürlü yapı, Sarakusta'ya zengin bir sosyal ve ekonomik dinamizm kazandırmıştır. Özellikle Yahûdi ve Hristiyan cemaatlerin bilim, sanat ve yönetimdeki katkıları dikkat çekicidir. Ancak süregelen taht kavgaları, ağır vergi yükü ve iç savaşlar, halk sınıflarının büyük ölçüde zarar görmesine yol açmış, sonunda emirliğin zayıflamasına neden olmuştur. Beni Hûd Emirliği 503/1110 yılında Sarakusta'nın Murâbıt hâkimiyeti altına girmesinin ardından 511/1118'de Aragon Krallığı tarafından tamamen toprakları alınarak yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beni Hûd, Sarakusta, Mülûkü't-Tavâif, Endülüs, Murâbıtlar.

Abstract

The Banu Hud Emirate (431–503/1039–1110), one of the leading political entities of the Muluk al-Tawaʾif period that emerged following the collapse of the Umayyad Caliphate of al-Andalus, was among the most prominent dynasties of its time in terms of its foundation, political development, administrative structure, and social composition. Established with Saraqusta (present-day Zaragoza) as its capital, the emirate occupied a strategically important position in the northeastern Iberian Peninsula, which led to continuous struggles with both neighboring Muslim principalities and Christian kingdoms. Following its founder, Sulayman b. Hud, subsequent rulers failed to maintain political stability due to internal conflicts and external pressures, accelerating the decline of the emirate. Although the administrative organization of the Banu Hud was largely based on the traditions of the Umayyads of al-Andalus, it was unable to develop institutional innovations capable of meeting the needs of the period. Its social structure consisted of Arabs, Berbers, Muwallads, Jews, Christian Dhimmīs, and Slavic elements living together, and this multicultural composition contributed significantly to the social and economic dynamism of Saraqusta. In particular, the contributions of the Jewish and Christian communities to scholarship, the arts, and administration were remarkable. However, persistent struggles for the throne, heavy taxation, and civil wars severely affected the lower social classes and ultimately weakened the emirate. Following the incorporation of Saraqusta into the Almoravid dominion in 503/1110, the Banu Hud Emirate came to an end when its remaining territories were completely conquered by the Kingdom of Aragon in 511/1118.

Keywords: Banu Hud, Saraqusta, Muluk al-Tawaʾif, al-Andalus, Almoravids.

[1] Öğretim Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, Cerablus MYO, Gaziantep/Türkiye, fevvez.2017@gmail.com, https://orcid.org/0009-0009-1973-1907, https://ror.org/020vvc407
[2] Doçent, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, capan@gantep.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-8682-4179, https://ror.org/020vvc407

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date: 25.03.2026 – **Kabul Tarihi**/Accepted Date: 12.08.2026
Atıf İçin*/For Cite:* Elşemeli F. ve Çapan F., "Mülûkü't-Tavâif Döneminde Benî Hûd Emirliği: Kuruluşu, Siyasi Gelişimi, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (431-503 / 1039-1110)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2026;25(4):644-665*
https://doi.org/10.17755/esosder.1916286
License*:* CC BY-NC 4.0

Giriş

İslâmiyetin doğuşuyla Hz. Muhammed döneminde başlayan fetih hareketleri dört halife döneminde de devam etmiş ancak bu dönemin sonlarında iç siyasi karışıklıklar nedeniyle durmuştur. 41/661 yılında Emevi Devleti'nin güçlü siyasi ve askeri yapısı sayesinde fetihler yeniden başlamıştır. Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'e kadar uzanan bu fetihler sayesinde 92/711 yılında Târık b. Ziyâd kumandasındaki Müslüman orduları İber Yarımadası'nı ele geçirmeyi başarmıştır. Bu tarihten sonra Şam'daki Emevi halifelerine bağlı olarak yönetilen bölgenin kaderi Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra farklı bir şekilde evrilmeye başlamıştır. Abbasilerin baskısından kaçarak kurtulmayı başaran Emevi ailesinden Abdurrahman ed-Dâhil 138/756 yılında Kurtuba'da bağımsızlığını ilan ederek Endülüs Emevi Devleti'ni kurmuştur. Yaklaşık üç asır boyunca siyasi istikrarını koruyan bu devlet X. yüzyılın sonlarından itibaren iç karışıklıklar, merkezi otoritenin zayıflaması gibi nedenlerden dolayı çöküş dönemine girmiştir. Bu çöküş döneminde ise birbirinden bağımsız küçük şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Mülûkü't-Tavâif olarak adlandırılan bu dönemde siyasî ve askerî zafiyet belirginleşirken, Mülûkü't-Tavâif hükümdarları kendi aralarındaki mücadelelerde Hristiyan ve İspanyol güçlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır. Bu kritik safha, iç parçalanmışlık ve yoğun ayrışmalarla şekillenmiş, İspanyol Hristiyanların bu zayıflıktan faydalanarak birbiri ardınca İslâm şehirlerini ele geçirmelerine olanak tanımıştır. Söz konusu gerilemenin temelinde, bu küçük devletler arasında siyasi bağların kopuk olması, ortak bir vizyonun anlayışının bulunmaması önemli rol oynamıştır. Bunlar arasındaki ilişkiler çoğunlukla kişisel çıkarlar ve rekabet duygusuyla şekillenmiş, bu durum Endülüs'ün kaynaklarını ve stratejik merkezlerini birer birer kaybetmesine yol açmış ve bölgeyi her yönden tehdit altında bırakmıştır.

Bu dönemde bahsi geçen şehir devletleri kendi iktidarlarını meşrulaştırmak için halife unvanını kullanmışlarsa da çoğunlukla taht mücadeleleri, Hristiyan krallıklarla yapılan savaşlar veya kırılgan ittifaklar arasında güçsüz bir politika yürütmek zorunda kalmışlardır. Sarakusta merkezli olarak kurulan Beni Hûd Emirliği, dönemin siyasi konjonktürü içinde önemli rol oynayan Mülûkü't-Tavâif devletlerinden biri olmuştur. es-Süğrü'l-A'lâ (Hattâb, 1966, s. 85), hattında yer alan bu emirlik, geniş toprakları, stratejik konumu, çok kültürlü yapısı ve Hristiyan krallıklarla olan karmaşık ilişkileri bakımından önemli rol oynamıştır. Nitekim Sarakusta bölgesi, Kastilya, Navarra ve Katalonya gibi üç büyük Hristiyan krallığı arasında bulunması sebebiyle sürekli olarak saldırılara ve siyasi baskılara maruz kalmıştır. Bu çalışmada Beni Hûd Emirliği'nın kuruluş süreci anlatılarak, emirliğin coğrafi konumu, siyasi gelişimi, sosyo-ekonomik yapısı, Hıristiyan krallıklarla olan ilişkileri, iç ve dış dinamikler çerçevesinde ele alınarak, tarihsel önemi incelenecektir. Çalışmanın amacı Mülûkü't-Tavâif dönemi içerisinde Beni Hûd Emirliği'nin siyasal işlevini aydınlatmak ve İslam tarihinde oynadığı rolü ortaya koymaktır.

1. Yöntem

Bu çalışmada Beni Hûd Emirliği'nin kuruluşu, siyasi gelişimi, idarî yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri, klasik İslam tarih kaynakları ile modern tarih çalışmalarının karşılaştırmalı analizi yoluyla incelenmiştir. Çalışmada İbn İzârî, İbnü'l-Ebbâr, İbn Haldûn, İbn Hazm ve el-Hümyerî gibi klasik dönem müelliflerinin eserleri başta olmak üzere, Endülüs tarihi üzerine yapılmış çağdaş akademik araştırmalar olan kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle kaynak tespiti ve literatür taraması yapılmış olup Mülûkü't-Tavâif dönemi ve Beni Hûd hanedanı hakkında klasik ve modern literatür incelenmiştir. Çalışma konusu olan Beni Hûd Emirliği, Mülûkü't-Tavâif döneminin genel siyasi yapısı içerisinde konumlandırılmıştır. Müslüman emirlikler ile Hristiyan krallıklar arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Tarım, ticaret, toplumsal yapı ve idarî kurumlar, dönemin genel Endülüs sistemiyle mukayeseli biçimde ele alınarak sosyo-ekonomik yapı

ortaya konmuştur. Olayların kronolojik gelişimi esas alınarak analiz yapılmış olup Beni Hûd Emirliği'nin siyasi tarihinin yanı sıra idarî ve toplumsal yapısı bütüncül bir bakış açısıyla anlatılmıştır.

2. Bulgular

Beni Hûd Emirliği, Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasıyla oluşan otorite boşluğundan yararlanarak ortaya çıkmış ve kısa sürede kuzeydoğu Endülüs'te önemli bir siyasi güç hâline gelmiştir. Özellikle Süleyman b. Hûd ve Ahmed el-Muktedir dönemlerinde toprak genişlemesi sağlanmış, Sarakusta stratejik bir merkez konumuna yükselmiştir. Süleyman b. Hûd ve Ahmed el-Muktedir dönemlerinde gerçekleştirilen fetihler sayesinde Beni Hûd Devleti'nin hâkimiyet alanı genişlemiş ve Sarakusta stratejik bir merkez hâline gelmiştir. Ancak hanedan içi anlaşmazlıklar nedeniyle merkezi otorite zayıflamış ve bu durum, emirliğin dış tehditlere karşı savunma mekanizmasının zayıflamasına neden olmuştur.

Beni Hûd yöneticileri, Kastilya, Aragon ve Navarra krallıklarıyla hem savaş hem de diplomasi temelli bir siyaset yürütmüştür. Haraç ödemeleri ve geçici ittifaklar, askeri baskıyı azaltmak amacıyla tercih edilmiştir. Ancak bu politika, uzun vadede bağımlılık ilişkisi doğurmuş ve siyasi meşruiyeti zedelemiştir. Özellikle Toledo'nun 477/1085 yılında düşmesi, Müslüman siyasi yapının zayıflığını açık biçimde ortaya koymuştur. Huesca yenilgisi ve el-Cid'in (Campeador, Rodrigo Díaz de Vivar) Valencia'daki faaliyetleri, Müslüman emirliklerin ortak bir savunma hattı oluşturamadığını göstermektedir. Bu durum, Mülûkü't-Tavâif döneminin temel zafiyetini yansıtmaktadır.

Beni Hûd idaresi büyük ölçüde Endülüs Emevî mirasını devam ettirmiştir. Vezaret, kadılık, hisbe ve ordu teşkilatı gibi kurumlar işlevini sürdürmüş ancak değişen siyasi koşullara uygun kurumsal reformlar gerçekleştirilmemiştir. Özellikle paralı asker kullanımının artması ve el-Cid gibi Hristiyan askeri unsurlara bağımlılık, devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu durum, siyasi karar mekanizmalarının dış etkilere açık hâle gelmesine yol açmıştır.

Sarakusta, Araplar, Berberîler, Müvelledler, Müsta'ribler, Yahûdiler ve Sakalibe gibi farklı toplumsal unsurların bir arada yaşadığı bir merkezdi. Bu sosyal yapı, ekonomik ve kültürel canlılık üretmiştir. Özellikle Yahudi ve Müsta'rib topluluklarının ticaret, diplomasi ve ilmi faaliyetlerdeki rolleri dikkat çekicidir. Ancak sürekli savaş hali, ağır vergi yükü ve iç çatışmalar alt sınıfları olumsuz etkilemiş ve toplumsal refahın sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır. Ebro Nehri havzasındaki verimli tarım alanları, Sarakusta'yı Endülüs'ün önemli ekonomik merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Tarım, hayvancılık ve dokuma sanayisi gelişmiş ve ticaret yolları ekonomik çeşitliliği desteklemiştir. Bununla birlikte, sürekli askerî seferler, haraç ödemeleri ve iç savaşlar ekonomik kaynakların savunma harcamalarına yönelmesine neden olmuş ve uzun vadeli ekonomik istikrar zedelenmiştir.

Beni Hûd Emirliği, hanedan içi bölünmeler, Hristiyan krallıkların sistematik ilerleyişi, paralı askerlere bağımlılık, Murâbıt müdahalesi, ekonomik yıpranma gibi birçok nedenin bir araya gelmesi sonucunda çökmüştür. Sonuç olarak Mülûkü't-Tavâif döneminin tipik bir örneğini teşkil eden Beni Hûd Emirliği, kültürel zenginlik ve ekonomik potansiyele rağmen siyasi birlik eksikliği nedeniyle kalıcı bir devlet yapısı oluşturamamış ve uzun vadeli istikrar sağlayamamıştır.

3. Sarakusta Adı ve Coğrafyası

Sarakusta, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Ebro Nehri'nin sağ kıyısında yer alan bir şehirdir ve Endülüs bölgesinin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şehir, stratejik bir konuma sahip olup, çeşitli bölgeleri birbirine bağlayan bir kavşak noktası

oluşturması nedeniyle tarihi süreç içerisinde önemli bir rol oynamıştır. Kuzeyde Pirene Dağları ile çevrili, güneyde ise Kastilya Krallığına komşu olan Sarakusta, farklı kültür ve medeniyetlerin etkileşim alanı haline gelmiştir (Himyerî, 1937, s. 98,161).

Sarakusta, İberler döneminde "Saldouba" adıyla bilinen eski bir İber yerleşimi üzerine inşa edilmiştir. Bu ismin anlamı (Efendinin Sarayı / Kasür's-Seyyîd) olarak yorumlanmakta olup, Endülüs döneminde bölgenin stratejik konumu nedeniyle tercih edilmiştir. Daha sonra, Müslümanlar tarafından bu isim Sarakusta olarak Arapçalaştırılmıştır (el-Udri, 1965, s. 22). Ayrıca, Sarakusta bölgedeki yoğun alçı ve kireç taşları nedeniyle "Beyaz Şehir" olarak da anılmıştır (İdrîsî, 2002, s. 2/554). Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmesinden sonra şehir, Roma İmparatoru Augustus'a ithafen "Caesar Augustus" adını almıştır (Himyerî, 1937, s. 96). Sarakusta, Roma döneminden İslam dönemine ve modern zamanlara kadar uzanan bir geçmişe tanıklık ettiği için zengin tarihi ve kültürel çeşitliliği ile de ön plana çıkmıştır. Ayrıca Sarakusta'nın eşsiz coğrafi konumu, onu ticari ve kültürel bir merkez haline getirmiştir. Doğu ve Batı arasındaki önemli bir kavşak noktası olması dolayısıyla tarihi süreç içerisinde önemli bir ekonomik ve kültürel zenginliğe sahip olmuştur. Tarihsel olarak, Sarakusta, İslam döneminde önemli bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Şehir, birçok siyasi ve askeri olaya sahne olmuş ve Emevi Devleti'nin çöküşü sonrasında çeşitli İslam devletlerine başkentlik yapması, onu siyasi ve ekonomik bir merkez olarak daha da belirginleştirmiştir (es-Sâmerrâî, Tâhâ, & Maslûb, 2000, s. 255-256).

4. Benî Hûd Emirliği'nın Kuruluşundan Önce Sarakusta'nın Siyasi Durumu

Beni Hûd Emirliği'nin ortaya çıkışından önce şehir, Endülüs Emevî Devleti'nin çöküşüyle birlikte derin bir siyasi istikrarsızlık sürecine girmiştir. 422/1031 yılında başlayan Mülûkü't-Tavâif Dönemi, Endülüs'ün çok sayıda ve birbirleriyle mücadele eden emirliklere bölünmesine yol açmış, bu da merkezi otoritenin zayıflamasına ve siyasi düzenin bozulmasına sebebiyet vermiştir (ed-Debbağ, 2011, s. 26). Sarakusta, bu dönemde stratejik konumu nedeniyle gerek Müslüman emirlikler gerekse Kastilya ve Navarra gibi Hristiyan krallıkları arasında sürekli çatışma alanı hâline gelmiştir. Şehir, farklı Müslüman hanedanların egemenlik mücadelesine sahne olmuş ve bu iç çekişmeler, Sarakusta'nın siyasi bağımsızlığını giderek zayıflatmıştır (es-Sâmerrâî, Tâhâ, & Maslûb, 2000, s. 241). Özellikle 431/1039 yılında el-Munzir b. Yahya'nın (İbn Hayyan, 1973, s. 131), ölümü, Sarakusta'daki otorite boşluğunu daha da derinleştirmiştir (ed-Debbağ, 2011, s. 32). Bu gelişme, Beni Hûd ailesinin siyasi arenaya çıkışını hızlandırmış ve şehrin yönetimini ele geçirmeleri için uygun bir zemin oluşturmuştur. el-Munzir b. Yahya'nın ölümünün ardından Süleyman b. Hûd yönetimi devralarak Beni Hûd Emirliği'nin temelini atmış ve bölgede yeniden siyasi istikrarı tesis edilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur (İbn-Saîd, 1980, s. 436). Sarakusta, Beni Hûd Emirliği'nin kuruluşuna kadar süregelen bir siyasi parçalanmışlık ve iç mücadele süreci yaşamış, bu durum bölgedeki otorite boşluğunu derinleştirmiştir. Ancak bu istikrarsız ortam, aynı zamanda Beni Hûd hanedanının yükselmesini ve bölgenin en güçlü siyasi aktörlerinden biri hâline gelmesini mümkün kılmıştır (İbnü'l-Ebbar, 1963, s. 246).

5. Benî Hûd Hanedanının Kökeni ve Sarakusta İktidarını Ele Geçirmeleri

Beni Hûd Emirliği'nin kuruluş sürecini anlamlandırabilmek için, öncelikle bu hanedanın kökenine dair tarihsel bilgilerin ele alınması gerekmektedir. Zira V/XI. yüzyılda Endülüs sahnesine çıkan bu siyasi oluşum, özellikle kuzeydoğu bölgelerinde yani es-Süğrü'l-A'lâ'da bıraktığı etkilerle dikkat çekerken, hanedanın soyu hakkında tarihçiler arasında tam bir mutabakat sağlanamamıştır. Mevcut kaynaklar, hükümdarlarının siyasi etkinliğini detaylı biçimde ortaya koyarken, soy bağlarına dair bilgiler genellikle ihtilaflı ve sınırlı düzeydedir (Dâvûd, 1992, s. 108). Süleyman b. Muhammed b. Hûd, Yemen Araplarının Cüzâm kabilesine

mensup olup, ailesi Endülüs'ün fethi sırasında buraya yerleşmiş Arap asıllı Benî Hûd ailesindendir (Erbil, 2025, s. 139). Öte yandan İbn Hazm da hanedanın nesebini Rûḥ b. Zenbâʿ aracılığıyla Yemen asıllı Cüẕâm kabilesine dayandırarak, bu soyun Mekke yakınlarında yer alan Âyle bölgesinden geldiğini ve Endülüs'teki yerleşim merkezlerinin Şezûne (Bugünkü Medina Sidonia), Cezîretü'l-Haḍrâ (Bugünkü Yeşil Ada), Tidmîr (Bugünkü Tudmir) ve İşbîliye (Bugünkü Sevilla) olduğunu ifade eder (İbn-Hazm, 1982, s. 425).

Bazı kaynaklarda yer alan rivayetler daha ayrıntılıdır. "el-Mucib" adlı eserde, Süleyman b. Muhammed b. Hûd'un Ebu Eyyûb künyesiyle anıldığı, Ebu Ḥuzeyfe el-Cüẕâmî'nin mevlâsı olduğu ve ailesinin atası kabul edilen Hûd'un Endülüs'e ilk girenlerden biri olduğu bildirilir (Merrâkuşî, 1963, s. 75). İbn Haldûn da benzer bir soy çizgisine işaret eder. O, Süleyman b. Muhammed'in Tudela şehrinde bağımsız bir şekilde hareket ettiğini, soylarının Ebu Ḥuzeyfe'nin azatlısı olan Sâlim'e ve oradan da Rûḥ b. Zenbâʿ'a uzandığını belirtir (İbn-Haldûn, 1971, s. 163). Böylece İbn Haldûn, İbn Hazm'ın nesep görüşünü desteklemektedir. Bu bağlamda, tarihsel kaynaklarda geçen farklı görüşlere rağmen, Beni Hûd hanedanının Arap kökenli olduğu ve Yemen'in Cüẕâm kabilesine dayandığı yönünde genel bir kabul olduğu söylenebilir. Modern tarihçilerden Hüseyin Munis de bu görüşü teyit etmiş ve Beni Hûd ailesinin Lérida ve Tudela şehirlerine hükmettiğini, Süleyman b. Muhammed'in ise kuzey sınırlarında etkili bir askerî figür olduğunu vurgulamıştır. 430/1039 yılında başlayan iç karışıklıklar sırasında Lérida'yı ele geçiren Süleyman, daha sonra Sarakusta'ya girerek bu önemli şehri hâkimiyeti altına almış ve böylece kuzeydoğu Endülüs'te güçlü bir siyasi varlık inşa etmiştir (Munis, 1992, s. 11).

Sarakusta'daki iktidar değişimi konusunda ise farklı rivayetler mevcuttur. İbnü'l-Hatîb'e göre, şehrin ileri gelenleri Yahyâ b. el-Münzir'e karşı ayaklanarak yönetimi Süleyman b. Hûd'a devretmiştir (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 170). İbn İzârî de bu bilgiyi doğrulamakta ve şehrin büyük bir fitneyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde, halkın çevresindeki tehditler karşısında Süleyman'a sığındığını, onun otoritesine boyun eğdiğini belirtmektedir (İbn İzârî, 1983, s. 128,129). Bu rivayetlerden, Süleyman'ın başlangıçta Sarakusta'ya hâkim olmadığı, daha ziyade Lérida ve Tudela çevresinde etkin olduğu anlaşılmaktadır ('Inan, 1988, s. 220). Süleyman b. Hûd'un Sarakusta üzerindeki hâkimiyetinin halkın rızasına mı yoksa askerî bir müdahaleye mi dayandığı tartışmalı olmakla birlikte, kuvvetli olan görüş bu fethin zor yoluyla gerçekleştiği yönündedir. Her iki durumda da Süleyman'ın Sarakusta'daki iktidarı fiili bir durumu temsil etmekte olup, Beni Hûd Devleti'nin temelleri bu suretle atılmıştır. Bu hanedanın bölgedeki egemenliği, 512/1118 yılında Aragon Kralı I. Alfonso'nun (el-Batallador) Sarakusta'yı ele geçirmesiyle son bulmuştur (Ebu'l-Kâsım, 2004, s. 270).

5.1 Süleyman b. Hûd ve Sarakusta'da Bağımsız Hâkimiyetin Tesis Edilmesi: İç Politikalar ve Dış Çatışmalar (431-438/1039-1046)

Ebû Eyyûb Süleyman b. Muhammed b. Hûd el-Cüzâmî, Endülüs'ün kuzeydoğusunda yer alan es-Süğrü'l-A'lâ bölgesinde Beni Hûd Emirliği'nın fiilî kurucusu olarak kabul edilir. O, Endülüs'te Emevî Devleti'nin yıkılışından sonra meydana gelen siyasi kargaşa ortamında iktidarı ele almış ve hüküm sürmeye başlamıştır (Kennedy, 1996, s. 136). Kaynaklarda onun şahsî hayatına dair ayrıntılar oldukça sınırlı olmakla birlikte, Müslüman ve Hristiyan komşu güçlerle olan mücadelesi ve özellikle Büyük Sancho'ya karşı savaşçı güç olarak ün kazanması onu Mülûkü't-Tavâif döneminin kilit figürlerinden biri hâline getirmiştir. Bu nedenle geniş halk kitleleri tarafından hoş karşılanarak kendisi ve ailesi kısa sürede Mülûkü't-Tavâif üzerinde sağlam bir hakimiyet kurmuştur ve oğullarını Zaragoza, Calatayud, Huesca, Tudela ve Lleida'da vali olarak atamıştır. Onun mücadeleleri özellikle, Toledo'da hüküm süren Benî Zünnûn hanedanıyla olan rekabeti çerçevesinde belirginlik kazanmıştır (Dâvûd, 1992, s. 136).

Süleyman b. Hûd, 431/1039 yılında iktidara geldiğinde "el-Müstaîn Billâh" unvanını almış ve kurmakta olduğu Emirliğin idari yapısını düzenlemeye koyulmuştur ('Inan, 1988, s. 271) Başkent Sarakusta olmak üzere, hâkimiyet alanını doğuda Tartoşa (Bugünkü Tortosa), güneydoğuda Balensiya (Bugünkü Valencia), kuzeydoğuda Katalonya sınırlarına, batıda Toledo (Bugünkü Toledo) ile sınır hattına, kuzeyde Nabara (Bugünkü Navarra), Koça (Bugünkü Cuenca) ve Biyerş (Bugünkü Bierzo) gibi stratejik bölgelere kadar genişletmiştir. Sadece Tortosa, o dönemde Amîrî gençlerin yönetimi altında kalmaya devam etmiştir. Dört yıl gibi kısa bir sürede Süleyman b. Hûd'un devleti hem coğrafi genişliği hem de şehircilik düzeyi açısından en güçlü Mülûkü't-Tavâif devletlerinden biri hâline gelmiştir (Abdülhalim, 2009, s. 337).

Dış siyasette ise Süleyman b. Hûd'un tutumu genellikle saldırgan bir karakter arz etmiş ve bu tutum hem diğer Müslüman Mülûkü't-Tavâif hükümdarlarıyla hem de Hristiyan güçlerle olan ilişkilerini belirlemiştir. En belirgin düşmanı, H.434/M.1043 yılında babası İsmail ez-Zâfir'den sonra Toledo'da iktidara geçen el-Ma'mûn b. Zünnûn olmuştur. Süleyman b. Hûd, bu iktidar değişikliği sürecindeki istikrarsızlıktan faydalanarak, oğlu Ahmed b. Hûd kumandasında Toledo'ya bağlı önemli bir şehir olan Talbira (Bugünkü Talavera) üzerine seferler düzenlemiş ve böylece Benî Zünnûn'un topraklarını doğrudan tehdit etmeye başlamıştır (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 178). Süleyman b. Hûd'un siyaseti yalnızca doğrudan askerî müdahalelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda dönemin güçlü Hristiyan hükümdarlarıyla, özellikle de Kastilya Kralı I. Fernando ile ittifak ilişkileri geliştirmiştir. Ona askerî destek karşılığında vergi vermeyi kabul ederek, Toledo'ya karşı Kastilya'nın desteğini kazanmıştır. Bu ittifak neticesinde, Me'mûn'un topraklarına yönelik geniş çaplı bir yıkım harekâtı düzenlenerek, mahsuller yok edilmiş, altyapı tahrip edilmiş ve Benî Zünnûn ciddi biçimde zayıflatılmıştır (İbn İzârî, 1983, s. 278). Nitekim Toledo'nun servetinin çoğu bu tekrarlanan baskınlarla yok olmuş, felaketler çoğalmış, köylerden ve kırsal kesimden birçok insan göç etmek zorunda kalmıştır (Kennedy, 1996, s. 146). Müslüman hükümdarlar arasındaki bu rekabetler, savaşlar ve toprak işgalleri bu yüzyıldaki Endülüs'ün ne kadar zayıf olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca bu rekabet ortamında Hristiyan krallıkların desteğinin alınması için onlara vergi adı altında haraç ödenmesi de hem siyasi açıdan zayıflığın simgesi olurken hem de bölge insanı ve toprakları açısından ekonomik çöküntüye neden olmuştur.

Bu gelişmeler karşısında Me'mûn, Kastilya Kralı Fernando'nun kardeşi olan Navarra Kralı Garciá ile ittifak yapmıştır. Böylece Süleyman b. Hûd'un toprakları üzerine bir sefer düzenlenmiştir ('Inan, 1988, s. 271). Bu dönemde yaşanan ihanetler, taraf değiştirmeler ve kırılgan ittifaklar, Süleyman b. Hûd ile el-Me'mûn arasındaki çatışmanın giderek şiddetlenmesine sebep olmuştur. Hatta Toledo halkından bazı gruplar Süleyman b. Hûd'a elçi göndererek, artan Hristiyan tehdidine karşı barış talebinde bulunmuştur. Ancak Süleyman b. Hûd verdiği sözleri yerine getirmemiş, aksine askerî genişlemeye devam etmiştir. Bu süreçte el-Me'mûn'un rakipleri arasında yer alan kardeşi Abdurrahman ve amcası el-Erkam gibi aile fertlerini kendi safına çekerek stratejik üstünlük sağlamaya çalışmıştır (Abdülhalim, 2009, s. 290). Bu karmaşık ve istikrarsız ortam, Hristiyan krallıkların Endülüs'teki Müslüman içişlerine doğrudan müdahale etmelerini kolaylaştırmış ve böylece İslami savunma hatları ciddi biçimde zayıflamıştır. Üç yıl boyunca 434-437/1043-1046) süren bu siyasi ve askerî çekişme, Süleyman b. Hûd'un ölümüyle son bulmuştur. O'nun ölümü Mülûkü't-Tavâif döneminin en çalkantılı evrelerinden birinin sona erişini simgelerken, el-Me'mûn b. Zünnûn için Toledo'daki hâkimiyetini yeniden yapılandırma fırsatı doğurmuştur (ed-Duri, 1997, s. 291).

5.2 Ahmed el-Muktedir Dönemi (438-474/1046-1081)

Beni Hûd hanedanı içerisinde yaşanan iç çekişmeler, özellikle Sarakusta Emirliği'nin zayıflamasında ve kuzeydeki Hristiyan krallıkların eline geçmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Nitekim Süleyman b. Hûd'un vefatından önce yönetimi beş oğlu arasında

paylaştırması, merkezi otoritenin dağılmasına yol açmış ve her bir kardeşin kendi bölgesinde bağımsız hareket etmesiyle ciddi bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Bu durum, emirliğin ekonomik ve askeri yönden zayıflamasına neden olmuş ve Kastilya ile Aragon gibi kuzeydeki Hristiyan krallıkların iç işlere müdahalesini kolaylaştırmıştır (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 271).

Bu süreçte öne çıkan Ahmed b. Süleyman b. Hûd, kardeşlerine karşı güç kullanarak onların topraklarına el koymuş, özellikle Yusuf b. Süleyman nezdinde önemli bir direnişle karşılaşmıştır. Yusuf, bölge halkının desteğini arkasına alarak Es-Süğrü'l-A'lâ bölgesinde kontrolü sağlamış, Sarakusta ise Ahmed'in yönetiminde kalmıştır (İbn-Haldûn, 1971, s. 163). Ahmed b. Süleyman b. Hûd bir süre sonra kardeşlerinin direnişini tamamen kırmayı başarmış ve özellikle Yusuf b. Süleyman'ın Es-Süğrü'l-A'lâ bölgesindeki hakimiyetini sona erdirmiştir. Böylece Ahmed b. Süleyman b. Hûd "el-Muktedir Billâh" unvanıyla Sarakusta'nın tek hâkimi olmuştur. Ahmed'in yönetimi altında Sarakusta yeniden birleşmiş olsa da onun otoriter tutumu ve Hristiyan krallıklarla yaptığı askeri iş birlikleri, yönetimin halk nezdindeki meşruiyetini zedelemiş ve bu durum zamanla halkın desteğini zayıflatmıştır. Tahtı oğulları arasında paylaştırması da babasının hatasını tekrarlayarak, ilerleyen yıllarda hanedan içi çekişmelerin yolunu açmıştır. Dolayısıyla onun süren hükümdarlığı Beni Hûd Emirliği'nin hem en güçlü hem de en karmaşık dönemi olmuştur (Dozy, 2012, s. 232).

Ahmed el-Muktedir döneminin en belirgin siyaseti komşu emirlikleri hakimiyet altına almak olmuştur. Özellikle Toledo (Bugünkü Toledo), Turtûşe (Bugünkü Tortosa), Daniyye (Bugünkü Dénia) ve Belensiye (Bugünkü Valencia) gibi önemli şehirlerle olan münasebetler, Sarakusta'nın siyasi pozisyonunu doğrudan etkilemiştir (ed-Debbağ, 2011, s. 45-47). Bu dönemde de Süleyman b. Hûd döneminde olduğu gibi merkezî Endülüs'te etkili olan Toledo'daki Beni Zünnûn hanedanıyla askerî çatışmalar devam etmiştir. Bu çatışmaların temelinde, hem geçmişteki hanedan bağlarından doğan kan davası iddiaları hem de iki tarafın stratejik sınır bölgelerinde özellikle tarımsal zenginlikleriyle bilinen Vadiü'l-Hicâre'de (Bugünkü Guadalajara) nüfuz kurma arzusu yer almaktadır (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 176,177).

437/1046 yılında Süleyman b. Hûd'un ölümünden sonra tahta geçen Ahmed el-Muktedir döneminde başlangıçta Yahyâ el-Memûn ile daha uzlaşmacı ilişkiler tesis edilmiş ve bu süreçte karşılıklı mektuplaşmalar ve diplomatik nezaket örnekleri gözlemlenmiştir (İbn Bessâm, 1978, s. 266). Ancak Yahyâ el-Memûn'un 466/1074'teki vefatı sonrasında tahta çıkan torunu Yahyâ el-Kâdir'in yönetim zaafları ve devlet erkânındaki çözülme, Toledo'nun siyasal istikrarını tamamen sarsmıştır. Bu istikrarsızlık karşısında Ahmed el-Muktedir, Toledo'nun doğusuna yönelik askerî müdahalelerde bulunmuş ve diğer yandan Sevilla emiri el-Mu'temid de güneyden baskı kurmuştur (İbnü'l-Kerdebus, 1971, s. 84). Yahyâ el-Kâdir ise çözüm olarak Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun himayesine sığınmış ve bu adım, Toledo'nun düşüşünü kaçınılmaz hâle getirmiştir (ed-Debbağ, 2011, s. 152-153). 477/1085 yılında Toledo'nun Kastilya kuvvetlerince işgali, sadece merkezî Endülüs için değil, Sarakusta için de ciddi bir güvenlik krizine yol açmıştır (et-Tuvati, 1967, s. 264). Bu gelişme, Sarakusta'yı kuzey Endülüs'te son savunma hattı haline getirerek Beni Hûd'u hem askeri hem diplomatik açıdan daha kırılgan bir konuma sürüklemiştir. Beni Hûd'un halefi Yusuf el-Mu'temen, VI. Alfonso'yu ortadan kaldırmak için başarısız bir suikast girişiminde bulunmuşsa da bu tür bireysel çabalar geniş çaplı Hristiyan ilerleyişini durduramamıştır. Bu olaylar zinciri, Müslüman devletlerinin karşılıklı rekabet, kısa vadeli çıkar hesapları ve parçalanmışlık nedeniyle, ortak düşmana karşı birleşemediklerini ve böylelikle Endülüs'ün siyasi ve askerî istikrarını kalıcı olarak tehlikeye attıklarını açık biçimde göstermektedir (İbnü'l Kardabus, 1971, s.91-92).

Ahmed el-Muktedir'in Tortosa ile olan ilişkisi ise daha çok yayılmacı bir karaktere sahiptir. Şehir, başlangıçta Slav asıllı komutan Lübeyb el-'Âmirî'nin kontrolündeydi (İbn İzârî, 1983, s. 302). Sarakusta Emiri Ahmed el-Muktedir, şehirdeki iç karışıklıklardan faydalanarak 452/1060 yılında Tortosa'yı topraklarına katmıştır (Kennedy, 1996, s. 145). Bu hareket hem

askeri sınır güvenliğini sağlamak hem de doğuya açılan ticaret yollarını kontrol altına almak amacı taşımaktaydı. Bu fetihle doğuya açılan ticaret yolları kontrol altına alınmış, Sarakusta'nın Akdeniz'le bağlantısı güçlenmiştir. Ancak bölgenin kuzeydoğuda Aragon Krallığı'na yakın oluşu, kalıcı bir istikrar sağlamayı zorlaştırmıştır (İbn-Haldûn, 1971, s. 163).

Dénia de Ahmed el-Muktedir'in yayılma siyasetinin bir diğer hedefidir (İbn Bessâm, 1978, s. 266). Zengin limanları ve ticari potansiyeliyle öne çıkan şehir, zayıf yönetici Ali İkbâlü'd-Devle el-Âmirî'nin hâkimiyetindeydi. Nitekim 468/1075 yılındaki otorite boşluğunu değerlendirerek Dénia ele geçirilmiştir (Kennedy, 1996, s. 145). Böylece Beni Hûd Emirliği ticaret limanları üzerinden Sarakusta'nın ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme fırsatı yakalamıştır (ed-Debbağ, 2011, s. 63). Beni Hûd hanedanı döneminde Sarakusta'da hüküm süren Ahmed el-Muktedir'in Dénia'yı fethetmesi, şehir halkı tarafından eleştirilmiştir. Çünkü stratejik konumu ve zenginliğiyle öne çıkan ve Dénia'ya göre daha kolay ele geçirilebileceği düşünülen Valencia'nın önce hedef alınması gerektiği görüşü halk arasında yaygındı (İbn Bessâm, 1978, s. 42-43). Bu toplumsal baskı ve şehir hakkındaki olumlu betimlemeler, el-Muktedir'i Valencia'yı ele geçirme kararı almaya yöneltmiştir. Nitekim Valencia zaten Ahmed el-Muktedir'in siyasetinde özel bir yer tutmuştur. Şehrin zenginliği ve stratejik konumu, onu sürekli hedef haline getirmiştir. Ancak, güçlü Kastilya kralı VI. Alfonso ile olan hassas ilişkilerini korumak adına bu niyetini gerçekleştirmeden önce Alfonso'ya 100.000 dinar ödeyerek izin almıştır. Bu durum, Sarakusta'nın genişleme siyaseti için Hristiyan krallıkların rızasını almak zorunda kaldığını ve onun İspanyol krallıklarıyla denge politikası güttüğünü ve Kastilya'nın artan şüphesini bertaraf etmeye çalıştığını göstermektedir (İbn Bulukkîn, 1955, s. 78). Bununla birlikte, Valencia'nın o dönemki hâkimi Ebû Bekir b. Abdülazîz, el-Muktedir'in Kastilya desteğiyle oluşturduğu tehdide karşı koyamayacağını anlayınca doğrudan Alfonso'ya giderek bağlılık göstermiş ve onun Valencia'dan çekilmesini sağlamıştır (İbn Bessâm, 1978, s. 43). Her ne kadar bu durum el-Muktedir'in siyasi bir yenilgisi gibi görünse de Alfonso'nun bu kararı almasında, el-Muktedir'in Doğu Endülüs sahilinde güçlenerek birliği sağlayabilecek potansiyelinden duyduğu endişenin etkili olduğu değerlendirilmektedir (ed-Debbağ, 2011, s. 65).

Valencia hâkimi Ebû Bekir, bu tehdide karşı Sarakusta emirine yakınlaşmayı tercih ederek kızını onun oğluna, Ahmed el-Müstaîn'e vermiştir (İbn İzârî, 1983, s. 304). Ancak bu evlilik yoluyla oluşan siyasi bağ, şehir üzerinde doğrudan bir hâkimiyet sağlamamıştır. 477/1085 yılında Toledo'nun düşmesinin ardından Valencia'da karışıklıklar başlamış ve Ebû Bekir'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebû Amr, şehirdeki siyasi krizi yönetememiştir (ed-Debbağ, 2011, s. 66). Bu sırada Beni Zünnûn'un zayıf ve Kastilya'ya bağımlı temsilcisi el-Kâdir, Valencia'yı Alfonso'nun desteğiyle ele geçirmiştir (İbnü'l-Kerdebus, 1971, s. 87). Ancak bu durum halk nezdinde hoşnutsuzluk yaratmış ve şehirde Alfonso'nun temsilcisi olan el-Kâdir'e karşı tepkiler yükselmiştir. Şehir halkı, Alfonso'nun müttefiki el-Cid'in baskısı altına girince sonunda bir isyanla el-Kâdir'i öldürmüşlerdir (İbnü'l-Ebbar, 1961, s. 276).

Bu gelişmelerin ardından el-Cid, Valencia'yı kuşatarak yirmi ay boyunca ağır bir abluka uygulamış, açlık ve yıkım sonucu şehir nihayet düşmüştür (Munis, 1958, s. 61-62). Dönemin diğer Mülûkü't-Tavâif liderleri, özellikle Sarakusta Emiri Ahmed el-Müstaîn, bu süreçte yardım çağrılarına kayıtsız kalmış, gelen elçilere ise oyalayıcı ve geciktirici cevaplar vermiştir (İbn İzârî, 1983, s. 39). 486/1094 yılında el-Cid, Valencia kadısı Abdürrahman b. Cehhaf'ı yakalatarak halkın gözleri önünde canlı canlı yaktırmış ve buna rağmen Sarakusta'dan herhangi bir müdahale veya kınama gelmemiştir (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 204). Bu durum, Beni Hûd'un bölgesel çıkarlarını koruma adına Valencia meselesine karşı duyarsız kaldığını ve ortak Müslüman dayanışmasında zafiyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Böylece Valencia hem iç ihanetlerin hem dış müdahalelerin hedefi olmuş ve siyasi bağımsızlığını kaybetmiştir.

6. Benî Hûd Emirliği Dönemi'nde İspanyol Hristiyan Krallıkları ile İlişkiler

Beni Hûd Emirliği ile çevresindeki Hristiyan krallıklar özellikle Aragon, Kastilya ve Navarra arasındaki ilişkiler, Mülûkü't-Tavâif Dönemi'nde yukarı Endülüs'ün siyasi tarihinde temel belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Sarakusta'nın Hristiyan topraklarıyla sınırda yer alması, Beni Hûd yöneticilerini zaman zaman askeri çatışma, zaman zaman da barış ve ittifak politikaları arasında gidip gelen stratejiler geliştirmeye zorlamıştır (Haccî, 1983). Hükümdarlıklarının ilk dönemlerinde, özellikle Süleyman b. Hûd el-Müsteîn ve oğlu Ahmed el-Muktedir, Hristiyan komşularla denge siyaseti kurmaya çalışmışlardır. Bu amaçla bazı krallarla dostane ilişkiler kurmuş, hatta barış anlaşmaları imzalamış ve güvenliği sağlamak adına zaman zaman haraç ödemeyi kabul etmişlerdir (İbn İzârî, 1983, s. 280-282). Örneğin VI. Alfonso ile ilişkiler, zaman zaman dostane görünse de gerçekte haraç ve tavizlere dayalı kırılgan bir barış niteliği taşımıştır. Ahmed el-Muktedir, olası saldırıları önlemek ve topraklarını korumak amacıyla Alfonso'ya düzenli ödemeler yapmıştır. Ancak bu uzlaşmacı politikalar kalıcı bir güvenlik sağlamamıştır. Özellikle Aragon Kralı I. Alfonso (el-Batallador) döneminde, Hristiyan krallıkların yayılmacı emelleri bu tür anlaşmalarla durdurulamayacak boyutlara ulaşmıştır (Dozy, 2012, s. 266). Bu düşmanca tavrın en çarpıcı örneklerinden biri, Burbüştar (Barbastro) kuşatmasıdır. Bu saldırı, Endülüs'te Müslümanlara karşı düzenlenen erken dönem Haçlı seferlerinin öncüsü kabul edilmiştir. 456/1064 yılında gerçekleşen kuşatma, Fransız ve İtalyan şövalyelerin Papa'nın teşvikiyle katıldığı geniş çaplı bir askerî harekâttır. Şehir düştüğünde büyük bir katliam yaşanmış, dinî kurumlar tahrip edilmiştir. Bu gelişme, Beni Hûd'un askeri savunma zaaflarını ve Müslüman emirliklerin birbirlerine yardım konusundaki isteksizliğini açıkça ortaya koymuştur (İbn Bessâm, 1978, s. 183-185).

Ahmed el-Muktedir, 474/1081 yılında öldüğünde krallık büyük ölçüde genişlemiş ancak siyasi olarak kırılgan hale gelmişti. Ölmeden önce tahtı oğulları el-Mu'temin ve el-Münzir arasında paylaştırması, Beni Hûd hanedanını derin bir iç savaşa sürüklemiştir. Bu çekişme, Hristiyan krallıkların ve paralı askerlerin (özellikle el-Cid) doğrudan Sarakusta siyasetinde rol almasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Ahmed el-Muktedir'in ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht mücadelesi emirliğin iç yapısını daha da zayıflatmıştır. Bu iç savaş sırasında her iki taraf da Hristiyan güçlerle ittifak kurarak üstünlük sağlamaya çalışmıştır. el-Mu'temin, ünlü paralı asker lideri el-Cid ile iş birliği yaparken, el-Münzir Aragon Kralı Sancho Ramírez'in desteğini aramıştır. Bu gelişmeler, Hristiyan nüfuzunun Müslüman saraya doğrudan sızmasına ve siyasi karar mekanizmalarını etkilemesine zemin hazırlamıştır (İbn-Saîd, 1980, s. 438).

Sarakusta 479/1086 yılında, Beni Hûd döneminin en tehlikeli Hristiyan saldırılarından birine sahne olmuştur. Bu saldırı, Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun şehre yönelik uyguladığı kuşatma ile gerçekleşmiş ve o dönemde Endülüs'ün kuzeyinde giderek artan Hristiyan yayılmacılığının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Kuşatma, özellikle 478/1085 yılında Toledo'nun Kastilya'nın eline geçmesiyle İslami yönetimlerin üzerinde oluşan yoğun baskının hemen ardından gelmiş ve Sarakusta bu bağlamda hem siyasi hem de coğrafi olarak üst sınır bölgesinin son savunma hattı hâline gelmiştir (İbnü'l-Kerdebus, 1971, s. 91). Kuşatma sırasında Sarakusta'nın hâkimi olan Mu'temin b. Hûd, çeşitli savunma stratejileri benimseyerek Alfonso'nun saldırısına karşı koymuştur. Bu stratejiler arasında surların güçlendirilmesi, içeride yeterli erzak ve kaynakların temin edilmesi gibi askerî hazırlıklar ön plandaydı. Aynı zamanda, çevredeki diğer İslami unsurlardan yardım talep etme girişimlerinde bulunulmuştur. Nitekim Alfonso'nun kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık, şehir halkının kararlılığına, Beni Hûd'un askeri teşkilatındaki dayanıklılığa ve Sarakusta'nın doğal savunma avantajlarına bağlanmaktadır. Kuşatma, her ne kadar İslamî yapının genel zayıflığını ortaya koysa da Sarakusta'nın geçici de olsa Hristiyan ilerleyişine set çekebilme kapasitesini gözler önüne sermiştir (İbn Ebī Zer, 1972, s. 145).

489/1096 yılında Sarakusta'nın en önemli savunma üslerinden biri Huesca'nın (Batalla de Alcoraz) (İbn-Haldûn, 1971, s. 163) düşmesi, Beni Hûd yönetimindeki Sarakusta Emirliği ile kuzeydeki yükselen Hristiyan güçler arasındaki mücadelede belirleyici bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Aragon Kralı I. Sancho Ramírez, üst sınır bölgesi üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla bu stratejik noktayı ele geçirmeyi hedeflemişti. Ancak kuşatma sırasında aldığı ölümcül bir yara sonucu hayatını kaybetmiş ve yerine geçen oğlu I. Pedro kuşatmayı sürdürmüştür (Eşbâh, 1996, s. 102). Huesca halkı yardım talebinde bulununca, Sarakusta emiri Ahmed el-Mustaîn b. Hûd, Mağrib'teki Murâbıtlar lideri Yûsuf b. Tâşfîn'den askerî destek istemiştir. Yûsuf, 1500 süvarilik bir birlik göndermiş, Ahmed el-Musteîn ise yaklaşık 20.000 kişilik bir ordu ile Huesca'ya doğru ilerlemiştir ('Inan, 1988, s. 79). Şehir yakınlarındaki Alcoraz bölgesinde cereyan eden şiddetli muharebe, sayısal üstünlüğe rağmen Müslümanlar için ağır bir yenilgiyle sonuçlanmış ve bugün "Yevmü'l-Kerîhe" (korkunç gün) olarak adlandırılmıştır (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 172). İkinci bir saldırı girişimi de başarısızlıkla sonuçlanınca, şehir teslim olmuş ve büyük camii kiliseye çevrilmiştir. Bu gelişme, İslami hâkimiyetin sona erdiğinin sembolik bir göstergesi olmuştur. Bu olay, Beni Hûd'un siyasi ve askerî gücüne ağır bir darbe indirirken, Aragon Krallığı'nın ilerleyişine de kapı aralamıştır. Her ne kadar Murâbıtlar destek sağlamış olsa da taraflar arasında etkili bir askerî koordinasyonun eksikliği bu başarısızlıkta belirleyici olmuştur (et-Tuvati, 1967, s. 317-318).

Kültürel ve dini düzeyde ise, Cluny '' Cluny Tarikatı, zamanla artan zenginlik ve merkezî otoritesinin zayıflaması nedeniyle manevi ilkelerinden uzaklaşmış, bu durum hem iç tartışmalara hem de Sistersiyenler gibi yeni tarikatların yükselişine zemin hazırlamış'' (Sebteci, 2023, s. 315) tarikatından bir rahibin Muktedir b. Hûd'a gönderdiği ve onu Hristiyanlığa davet eden mektup, dönemin dini mücadelelerini açıkça gözler önüne sermektedir. Muktedir, bu mektuba doğrudan cevap vermek yerine, ünlü fakih Ebû'l-Velîd el-Bâcî'ye ilmî bir yanıt hazırlatmıştır. el-Bâcî'nin bu mektubu, Hristiyanlık inancına yönelik eleştiriler içeren, İslam'ın hakikatlerini akli ve nakli delillerle açıklayan kapsamlı bir metin olarak dönem tartışmalarının seviyesini ortaya koymaktadır (Holstar, 1988, s. 181).

7. Murâbıtlarla İlişkiler ve Hâkimiyetin Sona Ermesi

Endülüs'ün Mülûkü't-Tavâif olarak bilinen küçük emirliklere bölündüğü bu dönemde Kuzey Afrika'da Murâbıtlar (el-Murâbiṭûn) (İbn İzârî, 1983, s. 128)**,** olarak bilinen siyasi ve dini bir hareket başlamıştır. Köken itibarıyla Sanhâce Berberîlerinden olan Lemtûne**,** Gudâle ve Messûfe kabilelerinin ittifakından doğmuş olan bu hareketin temel amacı başlangıçta İslami bilginin yayılması olsa da kısa sürede genişleyerek güçlü bir İslam devletine dönüşmüş ve Emir Yusuf b. Tâşfîn döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde Hıristiyan krallıkların baskısı karşısında siyasî bir çözülme yaşayan Mülûkü't-Tavâif emirliklerinin yardım çağrılarına duyarsız kalmayan Murâbıtlar, hem askerî bir güç olarak hem de İslam birliği yeniden tesis etmeyi hedefleyen bir hareket olarak sahneye çıktılar. Bu bağlamda Sarakusta merkezli Benî Hûd Emirliği, Murâbıtlar için stratejik açıdan özel bir önem taşımaktaydı. Zira Sarakusta İber Yarımadası'nın kuzey cephesinde Hıristiyan krallıklarla Müslüman emirlikler arasında tampon bir bölge niteliğindeydi. Bu nedenle Murâbıtlar için Sarakusta hem bir müttefik hem de İslam dünyasının kuzey hattında yer alan ilk savunma kalesi konumundaydı (Munis, 1992). Beni Hûd'un Sarakusta'daki hükümranlığının son dönemleri, özellikle kuzeyden gelen Hristiyan tehdidinin başta Kastilya ve Aragon krallıkları olmak üzere ciddi biçimde arttığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu yoğun baskı karşısında, Beni Hûd emirleri, batı İslam dünyasında yükselen güçlü siyasi-askerî aktör olan Murâbıtlar ile ittifak kurmaya yönelmişlerdir. Bu eğilim özellikle 477/1085 yılında Toledo'nun düşmesi ve Hristiyan akınlarının üst sınır bölgelerinde yoğunlaşmasıyla daha da belirginleşmiştir (İbnü's-Simak, 1979, s. 38). Ancak taraflar arasında zaman zaman askerî yardımlaşma olsa da bu ilişki, kalıcı bir askerî stratejiye dönüşememiştir. İç çekişmeler, mali zayıflık ve sürekli savaş hali Beni Hûd'un iç yapısını iyice zayıflatmış ve

bu durum Murâbıtların Sarakusta iç siyasetinde daha etkin hâle gelmelerine zemin hazırlamıştır (Eşbâh, 1996, s. 110). 503/1109 yılında şehir halkı, Beni Hûd emirlerinden Abdülmelik b. el-Mustaîn'in Hristiyanlarla ittifak yaparak anlaşmaları ihlal etmesi üzerine Murâbıtları şehre davet etmiş ve böylece Sarakusta Murâbıtların idaresine geçmiş ve Beni Hûd hâkimiyeti resmen sona ermiştir (İbnü's-Simak, 1979, s. 98-99). Ancak Murâbıt yönetimi de uzun ömürlü olamamış, şehir 512/1118 yılında I.Alfonso de Aragón'un eline geçerek Hristiyan hâkimiyetine girmiştir (İbn-Saîd, 1980, s. 437). Bu süreçte Murâbıtlar ile Beni Hûd arasındaki ilişkiler esas itibarıyla bir savunma ittifakı niteliğinde iken Murâbıtlar için ise Endülüs'te nüfuzlarını artırmanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Taraflar arasında ortak bir siyasi ve askerî vizyonun yokluğu, Hristiyan ilerleyişini durdurabilecek birleşik bir İslami cephe oluşmasını engellemiştir.

8. Benî Hûd Döneminde İdari Teşkilât

Mülûkü't-Tavâif dönemi'nde idarî teşkilat, tarihçilerin sınırlı ilgisine mazhar olmuş ve döneme ait idarî yapılar genellikle kısa ve yüzeysel biçimde ele alınmıştır. Kaynaklar, Mülûkü't-Tavâif hükümdarlarının idarî alanda özgün bir sistem geliştirmediklerini, büyük ölçüde Endülüs Emevî hilafeti döneminden miras kalan kurumları devam ettirdiklerini göstermektedir. Ancak Emevîler dönemindeki merkeziyetçi yapı, Beni Hûd döneminde yerel güç odakları nedeniyle zayıflamıştır. Diğer yandan bu miras alınan yapıları etkin ve tutarlı biçimde uygulayabilen hükümdarların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır (Ebu Sa', 2007, s. 57). Sarakusta'daki Benî Hûd Emirliği, Mülukü't-Tavaif Dönemi'nde büyük ölçüde idari geleneklere dayanan bir yönetim sistemi benimsemiştir. Ancak bu sistemin kurumsal düzeyde ciddi yeniliklerle pekiştirildiği söylenemez. Aksine, bu yapının çoğu zaman yeterli düzeyde bir organizasyon ve titizlikle yürütülmediği, Mülukü't-Tavaif'in söz konusu sistemin geliştirilmesine kayda değer bir ilgi göstermediği görülmektedir. Nitekim dönemin kaynaklarında idari yapılanmaya dair çok az bilgi bulunması da bu ilgisizliği yansıtmaktadır (Ebu Sa', 2007, s. 57). Bu idari geleneksel yapıda önemli idari makamlardan bazıları ise şunlardır:

Vezir, hükümdarın icra yetkisini temsil eden en üst düzey devlet görevlisiydi. Devlet işlerini yürütmekle görevli olup, hükümdarla diğer görevliler arasında aracı rolü üstlenirdi. Genellikle siyasi yetkinliğe ve edebî kabiliyete sahip kişiler arasından seçilen vezirler önemli bir konumda bulunmaktaydı (Ebu Şa'riye, 2011, s. 124). Benzer şekilde, idari işlerin artan karmaşıklığı karşısında sadece vezirin yeterli olmaması nedeniyle, kâtiplik makamı ortaya çıkmıştı. Bu göreve, belâgat ve fesahat sahibi kişiler getiriliyor; zamanla kâtiplik, vezaretle yarışacak düzeyde bir öneme kavuşuyordu (Zeydan, 1935, s. 212). Özellikle Sarakusta, bu dönemde devlet işlerini yürüten maharetli kâtiplerin yetiştiği bir merkez hâline gelmiştir.

Hicâbe (hâciblik) görevi ise hükümdar ile halk arasındaki iletişimi düzenleyen önemli bir idari makamdır (es-Sâmerrâî, Tâhâ, & Maslûb, 2000, s. 367). Doğu İslam dünyasında daha çok idarî bir görev olarak ortaya çıkan bu makam, Endülüs'te zamanla siyasî şerefi temsil eden sembolik bir unvana dönüşmüştür (İbn İzârî, 1983, s. 53). Böylece hâciblik, siyasî meşruiyetin önemli araçlarından biri hâline gelmiştir (İbn-Haldûn, 1998, s. 263).

Kadılık kurumu, hilafet otoritesinin adalet alanındaki bir uzantısı olarak dinî ve hukukî yetkileri bünyesinde toplayan saygıdeğer yapılardan biri olmuştur (Huşenî, 1982, s. Giriş). Kadılar, İslam hukukuna dayalı olarak toplumdaki ihtilafları çözmek, adaleti sağlamak ve kamu düzenini korumakla görevliydi. Bunun yanında Beytülmal'ın denetimi, miras taksimi, kamu mallarının gözetimi ve ahlâkî düzenin korunması da kadıların sorumluluk alanına girmiştir (İbn-Haldûn, 1998, s. 242). Sarakusta kadılarının adaletin tesisi konusunda titiz davrandıkları ve bu makamın ağırlığı sebebiyle bazı âlimlerin kadılık görevini kabul etmekten kaçındıkları kaynaklarda belirtilmektedir (Ebu Şa'riye, 2011, s. 124).

Polis teşkilatı ise I. Abdurrahman döneminden itibaren aşamalı olarak gelişmiş ve asayişin sağlanması, suçluların takibi ve kanun dışı davranışların engellenmesi gibi görevler üstlenmiştir (Arefe, 1993, s. 198). Endülüs'te bu kurum zamanla gelişmiş, yetki ve sorumluluk alanı genişlemiştir. Benî Hûd döneminde polislik görevini üstlenen bazı şahısların aynı zamanda hukuk bilgisine sahip olmaları, bu kurumun yargıyla olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır (İbn Abdun, 1955, s. 11).

Hisbe teşkilatı ise dinî ve toplumsal düzenin korunmasına yönelik bir kurum olarak öne çıkmıştır (Kürd Ali, 1939, s. 67). Doğuda "hisbe" adıyla bilinen bu görev, Endülüs'te daha çok "sûk sahibi" veya "Pazar sorumlusu" şeklinde adlandırılmıştır (İbn Hayyan, 1973, s. 548). Muhtesib, ticarette ölçü ve tartıyı denetlemiş, ahlâkî kurallara riayet edilmesini sağlamış ve kamu yararını gözetmiştir (Endelüsî, 1956, s. 47). Kamu ahlâkını gözetme, iyiliği emretme ve kötülüğü engelleme görevlerini üstlenen muhtesipler, yüksek ahlaki niteliklere sahip olmak zorundaydı. Bu kişiler, kadının dili ve eli olarak görülür, çarşı-Pazar düzenini sağlamakla doğrudan sorumlu tutulurdu (Kernus, 1954, s. 102). Bu kurumun etkinliği o kadar belirgin olmuştur ki, Hristiyan krallıklar Müslümanlardan geri aldıkları bölgelerde dahi bu görevi sürdürmüş ve "Almotacén" adıyla muhafaza etmişlerdir (Kürd Ali, 1939, s. 69).

Ordu, Mülûkü't-Tavâif devletlerinin varlığını sürdürebilmesi açısından hayati öneme sahipti. Ordular; süvari, piyade, okçular ve kuşatma birliklerinden oluşmuş ve hükümdarlar çoğu zaman bizzat ordunun başında sefere çıkmışlardır (Ebu Sa', 2007, s. 69). Benî Hûd döneminde Ahmed el-Muktedir'in hem iç mücadelelerde hem de Norman saldırılarına karşı yürüttüğü askerî faaliyetler, Sarakusta ordusunun etkinliğini göstermektedir (İbn İzârî, 1983, s. 288). Bununla birlikte, Benî Hûd'un en zayıf yönlerinden biri, Hristiyan paralı askerlerine aşırı derecede bağımlı hâle gelmeleridir. Özellikle el-Cid (Munis, 1958) ve kuvvetlerinin kullanılması, kısa vadede askerî avantaj sağlasa da uzun vadede siyasî otoritenin zayıflamasına, halk nezdinde meşruiyet kaybına ve devletin itibarının sarsılmasına yol açmıştır (Dendeş, 1988, s. 278,288). Bu durum, Mülûkü't-Tavâif dönemindeki genel çözülmenin önemli nedenlerinden biri olmuş ve halkın dinî ve siyasi itibarı yeniden tesis edebileceğine inandığı Murâbıtlar gibi güçlü ve meşru bir otoriteye yönelmesine zemin hazırlamıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 137). Böylece devletin bağımsızlığı zedelenmiş, hükümdarın halk nazarındaki otoritesi sarsılmış ve dış güçlerin iç işlerine müdahalesine kapı aralanmıştır. Neticede, siyasi ve askerî kararlar üzerinde yabancı vesayet belirgin hâle gelmiştir (Dendeş, 1988, s. 278,288).

9. Benî Hûd Döneminde Sarakusta'nın Toplumsal Yapısı

Endülüs toplumu yaşadığı coğrafi konum ve İslam fetihleri nedeniyle farklı etnik, dinî ve kültürel unsurların bir arada yaşadığı çok katmanlı bir sosyal yapıya sahip olmuştur. Mülûkü't-Tavâif Dönemi'nde hüküm süren Sarakusta Emirliği de bu çok katmanlı etnik yapının belirgin biçimde gözlemlendiği merkezlerden biri olup, Araplar, Berberîler, Müvelledler (Müslüman olmuş yerli halk), Müsta'ribler (Araplaşmış Hristiyanlar), Yahûdiler, Mevalî ve Sakalibe (Slav kökenli unsurlar) gibi çeşitli toplumsal grupları bünyesinde barındırmıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 139). Bu toplulukların her biri, kentin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında belirli roller üstlenmiştir. Genel olarak Arap unsuru, Endülüs toplumunun siyasal ve askerî omurgasını teşkil etmiştir. Fetih sürecinde ve sonrasında Arap Yarımadası'ndan Endülüs'e farklı zamanlarda gerçekleşen göçlerle Arap nüfus bölgede kalıcı hâle gelmiştir (Şatşat, 2001, s. 103). Kaynaklar, Mûsâ b. Nusayr'ın 93/711 yılında gerçekleştirdiği sefer sırasında yaklaşık on sekiz bin Arap askerinin Endülüs'e girdiğini, bunların önemli bir kısmının Yemenî ve Kaysî kabilelere mensup olduğunu belirtmektedir (Meçhul, 1989, s. 85). Bu ilk dalgayı takip eden Şamlı Arapların gelişiyle birlikte Arap nüfusu özellikle Ebro Nehri havzasında yoğunlaşmıştır (Munis, 1963, s. 247). Sarakusta'da ise Araplar, şehirdeki yönetici sınıfı ve askerî elit tabakayı oluşturuyordu. Büyük çoğunluğu, İslam fethiyle birlikte ya da sonraki yerleşim dalgaları

sırasında Endülüs'e gelen Yemenî ve Kaysî kökenli kabile mensuplarından oluşmaktaydı (Meçhul, 1989, s. 85). Sarakusta ve çevresinde Yemenî kökenli kabilelerin belirgin bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir (İbn-Hazm, 1982, s. 451). Tücîbîler, Cüzâm, Evs ve Hazrec gibi kabileler hem idarî hem de ilmî alanlarda etkin roller üstlenmişlerdir. Benî Hûd hanedanı da Yemen asıllı Ezd kabilesine mensup olup, Sarakusta siyasetinde belirleyici bir güç hâline gelmiştir (Merrâkuşî, 1963, s. 75). Bu kabilelerden yetişen kadılar, fakihler ve yöneticiler, şehrin ilmî ve idarî hayatına yön vermiştir (Ebu Şa'riye, 2011, s. 141). Berberîler ise Endülüs'ün fethinde ve sonrasındaki askerî süreçlerde önemli bir rol oynamışlardır. Tarık b. Ziyâd'ın ordusunun büyük bir kısmını oluşturan Berberîler, fetih sonrasında Endülüs'te kalıcı olarak yerleşmiş ve özellikle Sarakusta ve çevresinde nüfus bakımından güçlü bir unsur hâline gelmiştir (İbn-Haldûn, 1971, s. 180,181). Sanhâce, Meknâse ve Masmûde gibi Berberî kabileleri, bölgenin sosyal dokusuna entegre olmuşlardır (İbn-Hazm, 1982, s. 500). Genellikle kırsal alanlara ve şehir etrafındaki bölgelere yerleşmiş, tarım ve ticaretle uğraşarak kentin güvenliğinde ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamışlardır (Dendeş, 1988, s. 261). Araplar ile Berberîler arasında zaman zaman arazi paylaşımı ve siyasî nüfuz mücadelelerinden kaynaklanan gerilimler yaşansa da Sarakusta ve Yukarı Sınır (es-Sağrü'l-A'lâ) bölgesinde Arap nüfusun fazlalığı sebebiyle bu tür çatışmalar sınırlı kalmıştır (İbn İzârî, 1983, s. 31). Murâbıtlar döneminde Berberî unsur daha da güçlenmiş, Sarakusta'nın 503/1110 yılında Murâbıt hâkimiyetine girmesiyle bu nüfus yapısı pekişmiştir (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 175).

Endülüs'ün yerli halkından İslam'ı kabul edenler "Müvelled" veya "Müsâlime" olarak adlandırılmıştır. Bu grubun ortaya çıkışı, Müslüman yöneticilerin benimsediği hoşgörü ve adalet politikalarının bir sonucu olmuştur (Sâlim, 1984, s. 128). Müvelledler, Arap veya Berberîler ile yerli halk arasında gerçekleşen evliliklerden doğan kimseler olup, şehir nüfusunun önemli bir kısmını teşkil etmekteydi. Arapçayı iyi derecede konuşmaları ve İslamî yaşam tarzını benimsemeleri sayesinde idari ve kültürel alanlarda etkili görevler üstlenmişlerdir (Munis, 1985, s. 341). Zamanla sayıları artan müvelledler, tarım ve ticaret alanlarında da önemli roller üstlenmiş, ancak bazı dönemlerde etnik kimlik vurgusu ve siyasî bağımsızlık talepleriyle merkezî otoriteye karşı isyanlara da öncülük etmişlerdir (Kehiyle, 1998, s. 66,67). Özellikle Benî Kasî ailesi, Sarakusta ve çevresinde güçlü bir Müvelled hanedanı olarak öne çıkmış ancak bu aile, Tücîbîler aracılığıyla bölgeden tasfiye edilmiştir ('Inan, 1988, s. 265). Müvelled isyanları, Endülüs İslam devletinin askerî ve mali kaynaklarını zorlamış, iç istikrarsızlığı artırarak dış tehditlere karşı savunmayı zayıflatmıştır (et-Tuvati, 1967, s. 498).

İslam hâkimiyeti altında yaşamayı sürdüren ve Hristiyanlıklarını koruyan, ancak Arapça konuşup İslam kültürüne aşina olan topluluklar "Müsta'rib" olarak adlandırılmıştır (Sâlim, 1984, s. 130). Sarakusta'da bu grup, dinî özgürlüklerden yararlanmış ve kiliselerini korumuş, kendi hukuk sistemleri çerçevesinde yargılanmış ve ibadetlerini serbestçe yerine getirmiştir (Balbas, 1953, s. 54). Zimmî statüsünde olmaları sebebiyle belirli haklara sahiptiler ve çoğunlukla zanaatkârlık ve el sanatlarıyla meşgul olup, tercüme faaliyetleri, Arap Medeniyetini İspanya'ya taşımak ve bilgi aktarımı süreçlerinde önemli katkılar sunmuşlardır (Abbâdî, 1979, s. 30). Benî Hûd emirleri, sınır bölgesinde yer alan Sarakusta'nın siyasî konumu gereği Müsta'riblere karşı hoşgörülü bir politika izlemişlerdir ('Inan, 1988, s. 282). Bu ortam, dinî ve fikrî etkileşimi artırmış hatta bazı Hristiyan din adamlarının İslam hükümdarlarını Hristiyanlığa davet edecek kadar serbest hareket edebilmelerine imkân tanımıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 147). Sarakusta'nın sınır bölgesinde yer alması, Müsta'rib toplulukların şehir hayatındaki konumunu daha da önemli hâle getirmiştir. Hristiyan dünyasıyla kültürel ve dilsel temas hâlinde bulunan bu gruplar hem ekonomik üretimde hem de iki dünya arasında dolaylı bir iletişim ve arabuluculuk unsuru olarak işlev görmüşlerdir. Bu durum, Benî Hûd yöneticilerinin Müsta'riblere karşı görece hoşgörülü bir siyaset izlemelerini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte,

Murâbıtlar döneminde bazı müsta'rib grupların Hristiyan krallıklarla iş birliği yapmaları, bu politikanın son bulmasına yol açmıştır (İbnü's-Simak, 1979, s. 91).

Yahûdiler, Endülüs toplumunun ilmî, ticari ve kültürel hayatında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Vizigot döneminde baskı gören Yahûdiler, Müslüman fetihlerini desteklemiş ve bunun karşılığında İslam idaresi altında dinî ve sosyal özgürlükler elde etmişlerdir (Dahmani, 2006, s. 68). Sarakusta'da kendilerine ait mahallelerde yaşamış, ticaret, tıp, tercüme faaliyetleri ve devlet hizmetlerinde etkin roller üstlenmişlerdir (Dendeş, 1988, s. 257). Benî Beni Hûd döneminde Yahûdilerden bazıları üst düzey idarî görevlere getirilmiş ve bu durum, Sarakusta'daki hoşgörülü sosyal yapının en açık göstergelerinden biri olmuştur. Özellikle Ebü'l-Fazl b. Hasdây gibi şahsiyetler, bu topluluğun ilmî ve siyasî nüfuzunu temsil etmiştir (Makkarî, 1983, s. 262). Bu hoşgörülü yaklaşımın arka planında Sarakusta'nın bir sınır (es-Süğrü'l-A'lâ) şehri olması belirleyici bir rol oynamıştır. Sürekli askerî tehdit altında bulunan ve Hristiyan krallıklarla temas hâlinde yaşayan Sarakusta, ekonomik canlılığını ve idarî işleyişini sürdürebilmek için farklı dinî ve etnik grupların katkılarına ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Yahudi toplulukları da ticaret, tıp, diplomasi ve bürokrasi alanlarında sundukları işlevsel katkılar sayesinde şehir hayatının vazgeçilmez unsurları hâline gelmişlerdir. Yahudiler ve Müsta'ribler özelinde gözlemlenen bu hoşgörü ortamı, Sarakusta'daki toplumsal yapının idealize edilmiş bir birlikte yaşama anlayışından ziyade, sınır şehrinin doğurduğu pragmatik ve işlevsel bir toplumsal düzen çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Sürekli savaş tehdidi altında bulunan Sarakusta'da nüfusun korunması, ekonomik canlılığın sürdürülmesi ve şehir savunmasının desteklenmesi, farklı toplumsal unsurların sisteme entegre edilmesini zorunlu kılmıştır (Dendeş, 1988, s. 257).

Sakalibe, kökenleri Slav topluluklarına dayanan ve çoğunlukla kölelik yoluyla Endülüs'e getirilen bir gruptur (el-Bekrî, 1968, s. 155). Zamanla İslam terbiyesiyle yetiştirilen bu kişiler, saray hizmetlerinde ve askerî görevlerde kullanılmış ve sayıları özellikle Emevîler döneminde önemli ölçüde artmıştır (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 41). Mülûkü't-Tavâif döneminde bazı Sakalibe liderleri bağımsız emirlikler kurmuş ancak Beni Hûd, bu küçük devletleri ortadan kaldırarak Sarakusta Emirliği'nı genişletmişlerdir (Ebu Şa'riye, 2011, s. 150). Şehirde ayrıca köleler ve Mevali de önemli bir kesimi oluşturuyordu. Bunlar çoğunlukla saray hizmetinde ya da ordu bünyesinde kullanılıyorlardı (el-Bekrî, 1968, s. 155). Özellikle Slav kökenli gulamlar, zamanla önemli askerî ve idarî makamlara yükselmişlerdir (İbn İzârî, 1983, s. 160). Bu etnik, dinî ve kültürel çeşitlilik, Sarakusta'yı Beni Hûd döneminde gelişmiş bir medeniyet merkezi hâline getirmiş, farklı topluluklar arasında etkileşim ve kaynaşma ortamı oluşturarak şehrin refahına ve kültürel zenginliğine büyük katkı sağlamıştır.

Diğer yandan Sarakusta toplumu, sınıfsal açıdan seçkin sınıf ve halk sınıfı olmak üzere belirgin bir toplumsal yapıya sahipti (Ebu Şa'riye, 2011, s. 150). Seçkin sınıf, Beni Tücîb ve Beni Hûd gibi yönetici ailelerle birlikte kadılar, âlimler, vezirler ve yüksek dereceli memurlardan oluşuyordu (İbn Hayyan, 1973, s. 131). Bu sınıf hem ekonomik hem de kültürel açıdan ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Bu dönemde ayrıca, Endülüs'ün birliğini savunan ve siyasî yozlaşmaya karşı çıkan reformist din adamları da ortaya çıkmıştır (es-Sâmerrâî, Tâhâ, & Maslûb, 2000, s. 239). Özellikle İbn Hazm ve Ebû'l-Velîd el-Bâcî gibi âlimler, Mülûkü't-Tavâif'in Hristiyan güçlerle iş birliğini sert bir şekilde eleştirmiştir (Üveys, 2000, s. 246,247).

Halk sınıfı ise tüccarlar, zanaatkârlar, büyük ve küçük çiftçilerden oluşmaktaydı (es-Seyyid, s. 240). Bu toplumsal sınıf, özellikle kırsal kesimde yaşayan köylüler bakımından oldukça ağır yaşam koşullarına sahipti (et-Tlisi & ez-Zuveyb, 2002, s. 227). Arazilerin büyük kısmı yöneticilere ait olduğu için köylüler ağır vergi yükü altındaydı. Ayrıca Beni Hûd hanedanı içindeki taht mücadeleleri ve bu süreçte Hristiyanların da dâhil olduğu iç savaşlar, halkı daha da zor duruma düşürmüş; kıtlıklar, yağmalar ve ürün kayıpları yaşanmıştır (es-Seyyid, s. 240). Özellikle Ahmed el-Muktedir ile kardeşi Yusuf el-Muzaffer arasındaki iç savaş, halk üzerinde

büyük baskı oluşturmuş ve onları ekonomik olarak ağır şekilde etkilemiştir (Abdülhalim, 2009, s. 291). Sarakusta toplumundaki sınıfsal farklılıklar ve sürekli süren iç çatışmalar, alt sınıfların ciddi mağduriyetler yaşamasına ve toplumsal yapının giderek zayıflamasına yol açmıştır.

10. Benî Hûd Dönemi'nde Sarakusta'da Ekonomik Hayat

10.1 Endülüs'te Tarım ve Sarakusta Bölgesinin Zirai Yapısı

Endülüs toplumu, iktisadî yapısı itibarıyla esasen tarıma dayalı bir karakter arz etmekteydi (Hâlis, 1981, s. 37). Ziraat, yalnızca halkın geçim kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda şehirlerin imarı, ticaretin gelişmesi ve toplumsal düzenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Klasik kaynaklarda ifade edildiği üzere, "imar ve refahın temeli tarımdır" sanayi ve ticaret ise tarımın üretemediği ihtiyaçları tamamlayıcı unsurlar olarak ortaya çıkmıştır (İbn Abdun, 1955, s. 5). Bu çerçevede Sarakusta Emirliği, Murâbıtlar ve öncesinde Mülûkü't-Tavâif döneminde Endülüs'ün en gelişmiş tarım merkezlerinden biri olarak temayüz etmiştir (Hâlis, 1981, s. 37). Şehrin bu konuma ulaşmasında coğrafi şartlar belirleyici olmuştur. Sarakusta, Ebro Nehri kıyısında yer almakta olup, etrafı verimli ovalar, yeşil tarım alanları ve bağlarla çevrilidir (Himyerî, 1937, s. 97). Bunun yanı sıra, şehri besleyen dört büyük nehir ve çok sayıda yan kol sayesinde güçlü bir sulama ağı oluşmuştur (İbn-Saîd, el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib, 1980, s. 2/12). Kaynaklar, Sarakusta'yı "Endülüs'ün gelini" olarak nitelendirmekte ve bu unvanı almasının başlıca sebebi olarak su bolluğu, toprak verimliliği ve tarımsal çeşitlilik gösterilmektedir (İbnü'l-Kardabus, 1071, s.100). Nitekim şehir, Endülüs'te dört nehirle sulanan nadir merkezlerden biri olarak zikredilmektedir. Bu nehirler, tarım arazilerinin düzenli şekilde sulanmasını sağlamış, tuzluluk ve çoraklaşma gibi sorunların önüne geçmiştir (Arslan, 1997, s. 2/116).

İklim açısından Sarakusta, Akdeniz ikliminin ılıman özelliklerini taşımaktadır. Yazları sıcak ancak aşırı bunaltıcı olmayan, kışları ise nispeten ılık ve yağışlı geçen bu iklim yapısı, tarımsal üretimin yıl boyunca süreklilik kazanmasına imkân tanımıştır (Devlet, 1959, s. 395-406). Bu durum hem tahıl üretimini hem de meyveciliği olumlu yönde etkilemiştir. Sarakusta ve çevresinde başta buğday ve arpa olmak üzere tahıl üretimi yaygındı. Bunun yanında zeytin ağaçları geniş alanlara yayılmış, zeytinyağı hem iç tüketimde hem de ticarette önemli bir yer edinmiştir (İbn İzârî, 1983, s. 56). Üzüm bağları, özellikle Ebro havzası ve çevresindeki ovalarda yoğunlaşmış, üzüm hem taze tüketilmiş hem de kurutularak muhafaza edilmiştir. Kaynaklarda Sarakusta üzümünün kalite bakımından Endülüs'ün önde gelen ürünleri arasında yer aldığı vurgulanmaktadır (Arslan, 1997, s. 2/268). Bunlara ek olarak incir, nar, elma, armut, ceviz ve badem gibi meyveler de yaygın şekilde yetiştirilmiştir (Ebu Şa'riye, 2011, s. 99-100). Dağlık alanlar ve ormanlık bölgeler, kereste ihtiyacını karşılamış, özellikle meşe ve çam ağaçları yapı faaliyetlerinde kullanılmıştır (İdrîsî, 2002, s. 2/555). İdrîsî ve Himyerî gibi müellifler, Sarakusta ormanlarının kereste kalitesi bakımından Endülüs'te benzeri az bulunan alanlar arasında olduğunu belirtmektedir (Ebu Şa'riye, 2011, s. 100).

10.2 Benî Hûd Dönemi'nde Sarakusta'da Hayvancılık, Sanayi ve Zanaat

Sarakusta Emirliği'nda ekonomik hayatın önemli unsurlarından biri hayvancılıktı. Müslüman coğrafyacılar, özellikle bu bölgede otlakların yaygınlığına dikkat çekmişlerdir. Himyerî, Lârida (Lleida) civarında "Meşkîcân" adıyla bilinen ve geniş meralara, çiftliklere ve sürülere sahip bir ova bulunduğunu belirtmektedir (Himyerî, 1937, s. 168). Bu elverişli doğal şartlar sayesinde sığır yetiştiriciliği yaygınlaşmış ayrıca dağlık arazilerde geyik, dağ keçisi ve yaban tavşanı gibi av hayvanları da bolca bulunmuştur (Ebi Ras, 2002, s. 423). Bunun yanında, ulaşım ve yük taşımacılığında kullanılmak üzere at ve katır yetiştiriciliği gelişmiştir. Bölgenin büyük ölçüde dağlık olması, bu hayvanların ekonomik önemini daha da artırmıştır (Bustani, 1887, s. 9/578).

Tarım ve hayvancılıktaki bu zenginlik, Sarakusta'da sanayinin gelişmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Sanayinin ilerlemesinde başlıca etkenler arasında bol tarımsal ve hayvansal üretim, sınırlı da olsa maden varlığı ve doğal hammaddelerin kolay temini yer almaktadır (Himyerî, 1937, s. 96). Krallık topraklarında bakır ve kurşun madenleri bulunurken, Lârida yakınlarındaki nehirlerde saf altın yataklarının varlığı da kaynaklarda zikredilmektedir (Himyerî, 1937, s. 168). Ayrıca meşe ve çam ormanları, özellikle Tortosa (Turtûşa) çevresinde yoğunlaşmış ve bu ağaçlar gemi yapımı, inşaat ve mobilya üretiminde temel hammadde olarak kullanılmıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 102). Tarımsal ürünler ise boya, parfüm ve ilaç yapımında değerlendirilmiştir (el-Kürevi & şerefettin, 1984, s. 137). Keten tarımı özellikle Lârida ve Tutila (Tudela) bölgelerinde yaygın olup, dokuma sanayisinin temelini oluşturmuştur (Himyerî, 1937, s. 168).

Sanayi üretiminin gelişmesinde iş gücü faktörü de belirleyici olmuştur. Kurtuba Fitnesi sonrasında Endülüs'ün çeşitli bölgelerinden göç eden nüfus, siyasi istikrarı ve güvenli konumu nedeniyle Sarakusta'ya yerleşmiş ve bu durum şehirde zanaatkâr sınıfının güçlenmesine yol açmıştır (Es-Seyyid, 2014, s. 179). Zanaatkârlar büyük servetler edinmemekle birlikte, genel olarak istikrarlı bir geçim seviyesine sahip olmuşlardır. Bu üretim faaliyetleri hem iç ihtiyacı karşılamış hem de fazla ürünlerin krallık dışına ihraç edilmesini sağlamıştır (Hâlis, 1981, s. 40). Gıda sanayisi Sarakusta'da önemli bir yer tutmuştur. Buğday ve arpa başta olmak üzere hububat, hayvan gücü ya da suyla çalışan değirmenlerde öğütülmüş ve ekmek üretimi sıkı denetimlere tabi tutulmuştur (Himyerî, 1937, s. 126). Ayrıca fırıncıların hijyen kurallarına uyması, ölçü ve tartıda adaletin sağlanması özellikle vurgulanmıştır (İbn Abdun, 1955, s. 48). Üzüm üretimi gelişmiş, özellikle Tarragona çevresinde kuru üzüm ve içecek üretimi yaygınlaşmıştır (Arslan, 1997, s. 2/268). Ayrıca elma, incir, armut, şeftali ve ayva gibi meyvelerin saklanmasına yönelik gelişmiş muhafaza teknikleri uygulanmıştır. Zeytincilik de emirliğin önemli faaliyetlerinden biri olup, zeytin ve zeytinyağı üretimi çeşitli merkezlerde yoğunlaşmıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 104). Sarakusta'nın Ebro Nehri üzerindeki konumu ve Tortosa ile Tarragona gibi denizle bağlantılı limanlara hâkimiyeti, balıkçılık ve balık muhafaza sanayisinin gelişmesini sağlamıştır (Kazvinî, 1969, s. 554). Nehir ve deniz balıkları tuzlanarak ve kurutularak muhafaza edilmiş ve bu alanda da hisbe denetimleri uygulanmıştır (İbn Abdun, 1955, s. 440). Dokuma sanayisi, Emirliğin en nitelikli üretim alanlarından biri olmuştur. Özellikle "serkustî samur" olarak bilinen ince ve değerli kürk kumaşlar, Sarakusta ve Tortosa'da üretilmiş ve soğuk iklim şartları nedeniyle bu ürünler büyük talep görmüştür (es-Seyyid, s. 257). Bunun yanı sıra keten, pamuk ve ipekten dokunan kumaşlar hem dayanıklılıkları hem de kaliteleriyle ün kazanmıştır (Kürd Ali, 1939, s. 229). Bu üretim, hazır giyim sektörünün ve özel çarşıların (Kaysâriyye) oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Dendeş, 1988, s. 186). Ahşap ve metal işçiliği de sanayinin önemli kolları arasında yer almıştır. Tortosa ormanlarından sağlanan çam ve meşe ağaçları, büyük gemilerin yapımında, binaların çatılarında, mobilya ve cami donanımlarında kullanılmıştır (İdrîsî, 2002, s. 2/555). Ayrıca savaş aletlerinin sapları, sandıklar ve kuşatma araçları da ahşaptan üretilmiştir (es-Seyyid, s. 255). Metal sanayisinde ise demir, bakır ve kurşun işlenmiş ve özellikle Huesca'da kalkan ve zırh imalatı yapılan atölyelerin bulunduğu kaynaklarda belirtilmiştir (ez-Zührî, 1911, s. 82). Son olarak altın ve gümüş işçiliği, Sarakusta Emirliği'nde yüksek bir sanat düzeyine ulaşmıştır (Ebu Şa'riye, 2011, s. 107). Lârida'da bulunan altın yatakları sayesinde mücevher, süs eşyası ve para basımı gelişmiş ve altın ve gümüş, saray eşyalarının süslenmesinde ve özellikle Ca'feriyye Sarayı'ndaki "Altın Salon"un tezyinatında yoğun biçimde kullanılmıştır (Makkarî, 1983, s. 422). Bu durum, emirliğin ekonomik refahının ve sanat anlayışının önemli bir göstergesi olmuştur (Sâlim, 1984, s. 141).

10.3 Beni Hûd Dönemi'nde Sarakusta'da Ticaret

Ticaret, Sarakusta ekonomisinin en dinamik unsurlarından birini teşkil etmiştir. Şehrin Ebro Nehri üzerindeki stratejik konumu ile Tortosa ve Tarragona gibi Akdeniz limanları üzerindeki hâkimiyeti hem nehir hem de deniz ticaretini canlandırmıştır (İbnü'l-Kerdebus, 1971, s. 100). Bu sayede Sarakusta, Endülüs şehirleri ile Akdeniz ve Avrupa bölgeleri arasında önemli bir ticaret merkezi hâline gelmiştir ('Inan, 1988, s. 265). Uzmanlaşmış pazarlar, haftalık ve mevsimlik çarşılar ekonomik canlılığı desteklemiş ve hisbe kurumu piyasa düzenini, fiyat istikrarını ve kamu düzenini sağlamada etkin rol oynamıştır (el-Kureşi, 1990, s. 287).

Emirliğin ihracat kalemleri arasında dokuma ürünleri, keten lifleri, zeytinyağı, kereste, madenler ve metal ürünler yer alırken ve pirinç, şeker, safran, pamuklu dokumalar, değerli taşlar ve çeşitli lüks mallar ithal edilmiştir (Ebu Ṣa'riye, 2011, s. 113). Bu ticari hacim, Sarakusta'nın mali yapısını doğrudan etkilemiştir (Eşbâh, 1996, s. 109). Mali sistem, İslam hukukuna dayalı olarak haraç, cizye, zekât, ganimet, fey ve öşür gibi gelir kaynaklarına dayanmıştır (Hasan, 1962, s. 4/330). Özellikle öşür, Sarakusta'nın ticari gücü ve aracılık rolü sayesinde devlet hazinesi için önemli bir gelir kalemi olmuştur (Ebu Ṣa'riye, 2011, s. 122-123). Ancak Benî Hûd döneminde sürekli askerî harcamalar, sınır mücadeleleri ve iç siyasî çekişmeler mali yapıyı zorlamış ve zaman zaman vergi yükünün artması kırsal kesimi olumsuz etkilemiştir (İbnu'l-Hatîb, 1956, s. 2/171).

Bütün bu veriler, Benî Hûd döneminde Sarakusta'nın tarım, hayvancılık ve zanaat alanlarında kayda değer bir ekonomik potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu ekonomik canlılık, siyasî istikrarı korumaya ve devletin uzun vadeli varlığını güvence altına almaya yetmemiştir. Bunun temel sebeplerinden biri, krallığın sürekli askerî tehdit altında bulunması nedeniyle kaynaklarının önemli bir bölümünü savunma harcamalarına, paralı askerlere ve Hristiyan krallıklara ödenen haraçlara ayırmak zorunda kalmasıdır. Bu durum, üretici sınıflar üzerinde ağır bir vergi baskısı oluşturmuş, özellikle kırsal kesimde yaşayan halkın ekonomik refahını ciddi biçimde zedelemiştir. Süregelen savaş ekonomisi ve iç siyasi çekişmeler, ekonomik kaynakların toplumsal kalkınma yerine askerî ve siyasî krizlerin yönetimine harcanmasına yol açmış ve sonuçta Sarakusta'nın ekonomik gücü, Benî Hûd Krallığı'nın siyasî çöküşünü engelleyebilecek bir toplumsal dayanıklılığa dönüşememiştir.

11. Sonuç

Beni Hûd Emirliği, Endülüs'te Emevî halifeliğinin çöküşünün ardından ortaya çıkan Mülûkü't-Tavâif Dönemi'nin en dikkate değer siyasi oluşumlarından biri olmuştur. Sarakusta merkezli olarak kurulan bu hanedanlık hem Müslüman rakipleriyle hem de kuzeyde Kastilya, Aragon ve Navarra gibi Hristiyan krallıklarla sürdürdüğü mücadelelerle döneminin siyasi dengelerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Süleyman b. Hûd ile başlayan yönetim, zamanla özellikle Ahmed el-Muktedir döneminde zirveye ulaşmış ancak iç rekabet, taht kavgaları, dış baskılar, siyasi istikrarın kalıcı biçimde tesis edilmesini engellemiştir.

Benî Hûd Krallığı İdarî ve toplumsal açıdan büyük ölçüde Endülüs Emevî mirasına dayanan bir yönetim anlayışını sürdürmüştür ancak bu yapıyı dönemin şartlarına uygun biçimde güçlendirecek kurumsal yenilikler geliştirilememiştir. Sarakusta'nın bir sınır şehri olması, Araplar, Berberîler, Müvelledler, Müsta'ribler ve Yahudilerden oluşan çok kültürlü bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu durum şehir hayatına ekonomik ve kültürel bir dinamizm kazandırmıştır. Bununla birlikte, sürekli savaş hali, ağır vergi yükleri ve hanedan içi çatışmalar, özellikle halk kesimleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş ve toplumsal dayanıklılığı zayıflatmıştır.

Ekonomik bakımdan Sarakusta, tarım, hayvancılık ve zanaat alanlarında Endülüs'ün önde gelen merkezlerinden biri olmasına rağmen, bu ekonomik potansiyel siyasî bütünlüğü

korumaya yeterli olmamıştır. Süregelen savaş ekonomisi, paralı asker kullanımı ve Hristiyan krallıklara ödenen haraçlar, devlet kaynaklarının üretken alanlar yerine askerî ve geçici harcamalara yönelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Benî Hûd Krallığı, ekonomik ve toplumsal imkânlarına rağmen, iç istikrarsızlık ve dış baskılar karşısında varlığını sürdürememiştir. Nitekim Sarakusta'nın önce Murâbıtların, ardından Aragon Krallığı'nın hâkimiyetine girmesiyle kuzey Endülüs'teki İslam siyasî varlığı sona ermiştir. Bu yönüyle Beni Hûd Emirliği, Endülüs tarihinde ekonomik zenginliğin tek başına siyasî devamlılık için yeterli olmadığını gösteren çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Beni Hûd Emirliği, Mülûkü't-Tavâif Dönemi'nin tipik özelliklerini taşıyan, siyasi hırsların, dış müdahalelerin ve toplumsal çözülmenin birlikte yaşandığı bir örnek olarak, Endülüs tarihinin hem zengin hem de çalkantılı bir kesitini temsil etmektedir.

Değerlendirme/*Evaluation***:** Çift Taraflı Kör Hakemlik Sistemi

Double Blind Refereeing System

Etik Beyanı/ *Ethical Ethics Declaration Text::* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used as references are listed in the bibliography.*
Etik Bildirim/*Ethics Notification:* info@esosder.org

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ *Declaration of the contribution rate of the researchers:* Birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranında katkı sağlamıştır. */ The first author contributed 50%, the second author 50%*

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Declaration of conflict of interest:* Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. / *There is no potential conflict of interest in this study.*

Yapay Zekâ Kullanımı /*Use of Artificial Intelligence:* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

Inan, M. A. (1988). *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs.* Kahire: Mektebetü'l-Hancî, Üçüncü Baskı.

Abbâdî, A. (1979). *el-İslam fi Ard el-Endülüs, C. 10.* Kahire: Mecellet'ül âlem el-Fikir.

Abdülhalim, R. (2009). *el-Alâkât beyne'l-Endelüsi'l-İslâmiyye ve İsbanya en-Nasraniyye fi Asri Benî Ümeyye ve Mülûki't-Tavâif.* Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.

Arefe, M. (1993). *Hıttet eş-Şurta bil-Endülüs fi Ahd-il Halife el-Hakem el-Mustansır (H.350-366/M.961-976).* Kahire: Mecellet-ül Muarrih-il Masri.

Arslan, Ş. (1997). *el-Hulelu's-Sündüsiyye fi Ahbâri ve'l-Asâri'l-Endelüsiye.* Beyrut: C. 2, Dar ve Mektebe-t el-Hayat.

Balbas, L. T. (1953). *"el-Ebniyeti'l-İsbaniyyeti'lİslâmiyye"* . Madrid: (Arapça Terc. Aliye İbrahim elGani), Mecellet el- Ma'had elMısri li'd-Dirasat el-İslâmiyye.

Bustani, B. (1887). *dairetü'l Ma'rif el-Karn el-İşrin, .* Beyrut: Dar'ül Ma'rife.

Dahmani, Ş. M. (2006). *el-Alakat es-Siyasiye Beyne et-Taifeteyn el-Endülüsiye ve el-Berberiye fi Cenub el-Endülüs fi Asr Mülûkü't-Tavâif.* İskenderiye: Müesseset'ül Şebab el-Camia.

Dâvûd, A. N. (1992). Devle-t Beni Hûd fi Sarakusta, İslam Tarihinde Bir Araştırma. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İskenderiye: İskenderiye Üniversitesi.

Dendeş, İ. (1988). *el-Endelüs fî Nihâyeti'l-Murâbitîn ve Müstehilli'l-Muvahhiddîn Asri'-Tavâifi's-Sânî, Daru'l-Ğarbi'l-İslamî.* Beyrut: Dar'ül Garb el-İslami.

Devlet, A. S. (1959). *Coğrafya el-'Alem 'Dirase İklimiyye'.* Kahire: Mektebet'ül incilü'ül Mısrıyya.

Dozy, R. (2012). *Mülûkü't-Tavâ'if ve Nazarât fi Târihi'l-İslam.* Mısır: Çev: Kâmil Keylani, Müesses-et Hindavi.

Ebi Ras, M. B.-N.-M. (2002). *el-Hilel es-Sündüsiyye fi Şein Vahran ve el-Cezire el-Endülüsiyye,.* Trablus: Thk. Selime Bin'amır, Menşurat Cemiyet ed-Dava el-İslamiyye el-A'lemiyye,.

Ebu Sa', H. A. (2007). Kurtuba fi Zıl Beni Cuhur (H.422-462/M.1031-1070), ,. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bingazi: University of Benghazi.

Ebu Şa'riye, H. M. (2011). et-Tarih es-Siyasi ve el-Hadari li-Memleket Beni Hûd fi Sarakusta (H.431-503/M.1039-1110). *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. BİngazI: University of Benghazi.

Ebu'l-Kâsım, M. b. (2004). *ez-Zehrat el-Mensura fi Nektub el-Ahbar el-Mesura.* Kahire: Mektebet'ül Sakafa ed-diniye.

ed-Debbağ, A. (2011). *Sarakusta (Zaragoza) Bavvabe-t el-Endülüs el-Şimaliyye fi A'sr Beni Hûd (M.1038-1109/H.430-503).* Mısır: Dar'ül Hilal li-Tiba' ve en-Neşir.

ed-Duri, T. A. (1997). *Tarih el-Müslimin ve Âsarihim fi el-Endülüs.* Trablus: Menşurat Cami'et Nasır.

el-Bekrî, E. U. (1968). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik.* Bağdad: (nşr. Abdurrahman Ali el-Haccî), ed-Dar-ul Arabiye.

el-Kureşi, M. B. (1990). *Ma'lim el-Kurbe fi Taleb el-Hisbe, ''et-Turas el-İktisadi el-İslami" kitabında geçmiştir, ''Abdulhamit Faid" sunmuştur.* Beyrut: Darü'l Hadise.

el-Kürevi, İ., & şerefettin, A. (1984). *el-Hadaratu'l Arabiyye.* Kuveyt: Dar Zatü'l Selasil.

el-Udri. (1965). *Ters'i el-Ahbar ve Tenv'i el-Asar ve el-Bustan fi Garaip el-Buldan ve el-Mesalik ila Cem'i el-Memalik.* Madrid: (thk, Abdulaziz el-Ahvani), Ma'had ed-Dirasat el-İslamiyye.

Endelüsî, Y. b. (1956). *Kitâbu Ahkâmi's-Sûk.* Madrid: (nşr. M. A. Mekkî), Sahifetu'lMa'hedi'l-Mısrî li'd-dirâsâti'lİslâmiyye.

Erbil, K. (2025). Mülûkü't-tavâif'in Etkili Emirliklerinden Hûdîler. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14(27), 133-165. https://doi.org/10.53683/gifad.1534802.

es-Sâmerrâî, H. İ., Tâhâ, A., & Maslûb, N. (2000). *Târîhu'l-Arab ve Hadâratuhum fi'l-Endülüs.* Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'lCedîdi'l-Müttehide.

es-Seyyid, K. (2014). *Muhadarat fi Tarih el-Mağrib ve el-Endülüs.* İskenderiye: Merkez el-İskenderiyye Li'l-kitab.

es-Seyyid, K. (tarih yok). *Tarihu Medineti Belensiye fi'l Asr el-İslami.* İskenderiye: Merkez el-İskenderiye li-Lkitab.

es-Seyyid, K. (tarih yok). *Tarihu'l-Endelüs el-İktisadî fi Asri Devletey elMurabitûn ve'l-Muvahhidûn.* İskernderiye: Merkez el-İskenderiye li'L-kitab.

Eşbâh, Y. (1996). *Târîhu'l-Endelüs fî asri'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn. trc. Muhammed Abdullah İnân.* . Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, B. 2, C. 1.

et-Tlisi, B., & ez-Zuveyb, C. (2002). *Tarihu'l Hadaratü'l İslamiye.* Beyrut: Dar el-Madar eL-İslami.

et-Tuvati, A. (1967). *Ma'sat İnhiyar el-Vucud el-Arabi bil-Endülüs.* ed-Darü'l-Beyda: Mektebetü'l-İrşad.

ez-Zührî, M. b. (1911). *Kitabü'l-Coğrafya.* Kahire: Thk. Muhammed Hac Sadık, Mektebetü'l Sakafat'i-Diniye.

Haccî, A. (1983). *et-Târîhu'l-Endelüsî mine'lFethi'l-İslâmî Hattâ Sukûtu Gırnata.* Kâhire: Dâru'l-İ'tisâm.

Hâlis, S. (1981). *İşbiliye fi'l-Karn el-Hamis el-Hicri.* Beyrut: Daru'l-Sakâfa.

Hasan, İ. H. (1962). *en-Nuzum el-İslâmiyye.* Kahire: Mektebetu Nahdeti'l Mısriyye.

Hattâb, M. (1966). *Kâdet Feth'il-Mağrib'il-Arabî.* Beyrut: Matba'at Dâr'il-Feth.

Himyerî, A. (1937). *Sıfatu'l-Ceziretu'l-Endelüs.* Kahire: (thk, Lévi PROVENÇAL), Matba'at Licne-t et-Telif ve et-Terceme ve en-Neşir.

Holstar, W. (1988). *Avrupa fi'l-Usur el-Vusta,.* Kahire: Çev: Muhammed Fethi eş-Şair, Mektebetü'l İnco el-Mısriye.

Huşenî, M. (1982). *Kudatu Kurtuba.* Kahire, Beyrut: (Thk. İbrahim el-Ebyari), Daru'l-Kitabi'l-Mısri, Daru'l-Kitabi'l-Lübnani.

İbn Abdun, M. A.-T. (1955). *Risaletu İbni Abdun fi'lKada ve'l-Hisbe.* Kahire: (Thk: Levi Provencial, Selâsu Resâil Endelüsiyye fi Adabi'l-Hisbe ve'l-Muhtesib adıyla yayınlandı), el-Ma'hedi'l-İlmi'lFransi li'l-Asari'ş-Şarkiyye.

İbn Bessâm, A. E.-Ş. (1978). *ez-Zahîre fî Mehâsin-i Ehli'l-Cezîre.* Beyrut: (Thk: İhsan Abbas), Dâru's-Sekâfe.

İbn Bulukkîn, e.-E. A. (1955). *et-Tibiyan.* Kahire: (Tahk.Levi Provençial), Daru'l-Mearif, Bu eser Muzekkireat Emir Abdullah adıyla yayınlanmıştır.

İbn Ebī Zer. (1972). *el-Enīsu'l-Mutrib bi-Ravḍi'l-Kirtās fī Ahbāri Mulūki'l-Maġrib ve Tārīhu Medīneti Fās.* Ribat: Daru'l Mansur.

İbn Hayyan. (1973). *el-Muktebes min Enbâi Ehli'l-Endelüs.* Beyrut: (Thk: Mahmûd Ali Mekkî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

İbn İzârî, E. A. (1983). *el-Beyanu'l-Muğrib fi Ahbari'l-Endelüs ve'l-Mağrib.* Beyrut: (Thk: G.S.Colin – E.Levi Provençal), Daru's-Sekafe.

İbn-Haldûn. (1971). *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'lMübtedei ve'l-Haber.* Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbûât.

İbn-Haldûn. (1998). *el-Mukaddime.* Beyrut: Daru'l Fikir (Thk.Halil Şehhade).

İbn-Hazm, e.-E. (1982). *Cemheratu Ensâbi'l-Arab.* Kahire: (Thk. Abdüsselam Muhammed Harun), Daru'l-Maarif.

İbn-Saîd. (1980). *el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib.* Kahire: (Üçüncü Baskı), (Thk: Şevki Dayf), Dâru'l-Meârif.

İbnu'l-Hatîb. (1956). *A'mal el-iIlam.* Beyrut: Darü'l Mekşuf.

İbnü'l-Kerdebus. (1971). *Tarihu el-Endülüs,.* Madrid: Ma'had ed-Dirasat el-İslamiyye.

İbnü's-Simak, e.-A. (1979). *el-Hilel el-Muşiye fi Zikri'l-Ahbari'l-Marakeşiyye.* ed-Dârü'l Beydâ: (Thk. Süheyl Zekkar - Abdülkadir Zemame), Darü'r-Reşad el-Hadise.

İbnü'l-Ebbar. (1961). *A'tab el-Kitab,.* Şam: thk, Salih el-Eşter, Metbua'at Mucem'tü'l-Luggatü'l Arabiya.

İbnü'l-Ebbar. (1963). el-Hulletu's-Siyera. Kahire: thk, Hüseyin Munis, eş-Şirketu'l-Arabiyye li't-Tibae ve'n-Neşr.

İdrîsî, Ş. (2002). *Nüzhetü'l-Müştak fi İhtiraki'l-Afak.* Kahire: Mektebetü's-Sekafe'dDiniyye t.y.

Kazvinî, Z. b. (1969). *Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-'İbad.* Beyrut: Dar Sadr.

Kehiyle, U. (1998). *el-Kutuf ed-Devani fi et-Tarih el-İsbani.* Kahire: Darü'l Kutub el-Mısriyye.

Kennedy, H. (1996). Muslim Spain and Portugal, . London and Newyork: Roudlege Taylor&Francis Group.

Kernus, M. (1954). *Şeriatü'l Hisbe fi el-İslam, Mecellet Liva el-İslam,.* Kahire: Darü'l Kitab el-Arabi.

Kürd Ali, M. (1939). *Kitab fi el-Hisbe.* Kahire: Meceletü'l Sakafa, b.1.

Makkarî, A. B. (1983). *Nefhu't-Tîb Min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb I-VII.* Beyrut: thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır.

Meçhul, M. (1989). *Ahbaru Mecmû'a fi Fethi'l-Endelüs.* Beyrut: (Thk: İbrahim el-Ebyari), Daru'l-Kitabi'l-Lübnani.

Merrâkuşî, A. b. (1963). *el-Mu'cib fi Telhîs-i Ahbâri'l-Mağrib.* Kahire: (Thk: Muhammed Saîd elUryân), el-Meclisü'l-A'lâ li'şŞuûni'l-İslâmiyye.

Munis, H. (1958). *es-Sayyid el-Kâmbîtûr ve A'lakatuhu bil-Müslimin.* Kahire: el-Mecelletü't Tarihiye el-Mısriyye.

Munis, H. (1963). *Rıhletü'l-Endelüs: Hadîsü'l-Firdevsi'l-Mev'ûd.* Cedde: Dâru's-Su'ûdiyye.

Munis, H. (1985). *Fecru'l-Endelüs, Endülüs Tarihinde Bir Çalışma.* Cidde: Daru's-Suudiyye.

Munis, H. (1992). *es-Süğrü'l-A'lâ el-Endülüsi fi Asr el-Murabitin,.* Kahire: Mektebetü'l Sakafati'l diniye.

Sâlim, S. A. (1984). *Kurtuba Hâdıratü'l-Hilafe fi'l-Endelüs.* İskenderiyye: Müessesetü Şebâbi'l-Câmia.

Sebteci, H. (2023). *Şiddet İkliminde Kılıç ile Kalemin Keskinliği: Cluny Manastır Başrahibi Muhterem Peter Örneği,.* Ortaçağ Araştırmaları Dergisi.

Şatşat, A. (2001). *Tarihu'l İslam fi el-Endülüs.* Kahire: Daru Kiba.

Üveys, A. (2000). *İbn Hazm el-Endelüsî ve cühûduhü fi'l-bahsi't-târîhî ve'l-hadârî, .* Kahire: Dâru'l-İ'tisâm.

Zeydan, J. (1935). *Tarihü't-Temeddün el-İslami.* Beyrut: Darü'l Hilal.